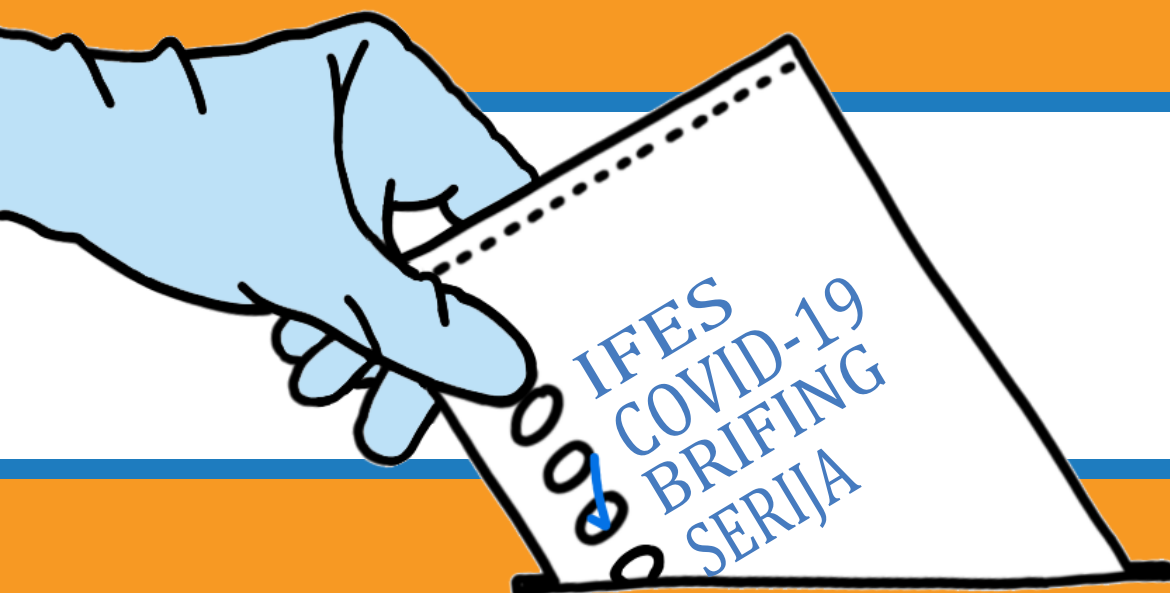

International Foundation
for Electoral Systems

Zaštita zdravlja i izbora

Zaštita zdravlja i izbora

Autori:

Dr Fernanda Buriel,

viši istraživač, IFES

Dr Staffan Darnolf,

viši savetnik za globalne izborne radnje i administraciju, IFES

Dr Muluken Aseresa,

viši tehnički savetnik, Management Sciences for Health

Glavni urednik:

Erica Shein

direktor centra za primenjena istraživanja i učenje, IFES

Urednici:

Chad Vickery

potpredsednik za globalnu strategiju i tehničko liderstvo, IFES

Angela Canterbury

direktor strategijskih komunikacija i zastupanja, IFES

IFES COVID-19 briefing serija: Zaštita zdravlja i izbora

Autorska prava © 2020 International Foundation for Electoral Systems. Sva prava zadržana.

Izjava o dozvoli: Nijedan deo ovog rada ne može se reprodukovati u bilo kom obliku niti bilo kojim sredstvima, elektronskim ili mehaničkim, uključujući fotokopiranje, snimanje ili putem bilo kakvog sistema za skladištenje i pronalaženje informacija bez pisane dozvole fondacije IFES.

U zahtevima za dozvolu potrebno je navesti sledeće informacije:

- Opis materijala za koji se traži dozvola za kopiranje;
- Svrha u koju će kopirani materijal biti upotrebljen i način na koji će biti upotrebljen;
- Vaše ime i prezime, pozicija, naziv kompanije ili organizacije, broj telefona, broj faksa, adresa elektronske pošte i poštanska adresa.

Sve zahteve za dozvolu možete poslati na:

International Foundation for Electoral Systems
2011 Crystal Drive, Floor 10
Arlington, VA 22202
elektronska pošta: editor@ifes.org
telefon: 202.350.6701

Sadržaj

<u>Uvodna reč</u>	1
<u>Reč zahvalnosti</u>	2
<u>Kratak pregled</u>	3
<u>Uvod</u>	6
<u>Vanredna stanja u oblasti javnog zdravlja i izbori</u>	6
<u>Šta je COVID-19?</u>	7
<u>Cilj i struktura ovog dokumenta</u>	9
<u>Glavni zaključci i preporuke</u>	10
<u>Opšte napomene za ublažavanje rizika za javno zdravlje tokom COVID-19</u>	10
<u>Koordinacija sa nadležnim zdravstvenim organima i drugim relevantnim institucijama</u>	12
<u>1. faza: predizborne aktivnosti</u>	12
<u>2. faza: aktivnosti na dan izbora i procesi nakon izbora</u>	24
<u>Praćenje i kontrola kvaliteta</u>	29

Uvodna reč

Kriza koju je izazvao COVID-19 imala je razorni uticaj na život ljudi, privredu i zdravstvene sisteme širom sveta. Ona je takođe nastala u posebno teškom trenutku za demokratiju. Prvi put za skoro dve decenije, većina zemalja – 92 prema Izveštaju o demokratiji za 2020. V-Dem¹ - okarakterisano je kao autokratije. Taj „treći talas autokratizacije“ pogodio je čak i regione za koje se odavno smatra da predstavljaju demokratska uporišta. Sada je kriza koju je izazvao COVID-19 stvorila nove mogućnosti za potencijalne autoritarce da dodatno učvrste svoj uticaj na državne strukture i da potkopaju zaštitu ljudskih prava.

Najvažnije je da se tokom ovih vremena punih izazova javni organi, političke stranke, kandidati, civilno društvo i međunarodna zajednica udruže kako bi zaštitili zdravlje i građana i njihovih demokratija. Izbori predstavljaju esencijalni element takvog odgovora, jer oni podupiru demokratske institucije i vladavinu prava. Pogrešno vođenje ili manipulisanje izborima tokom takvih kriza može da dovede do dugoročnog uništenja fundamentalnih sloboda, konsolidacije moći i korupcije. Izborni lideri koji se bave ovom krizom moraju postupati odlučno i transparentno dok planiraju naredne korake. Ukoliko čekaju, može biti prekasno za ublažavanje rizika i za javno zdravlje i za demokratska prava zbog odloženih ili loše vođenih izbora.

Kao pouzdan partner tela za upravljanje izborima širom sveta, Međunarodna fondacija za izborne sisteme (IFES) posvećena je pružanju tačnih informacija i pouzdanih tehničkih saveta u procesu usmeravanja njihovog donošenja odluka u cilju sprovođenja izbora koji su bezbedni i imaju kredibilitet. Ovaj dokument, izrađen u koordinaciji i konsultaciji sa stručnjacima za javno zdravlje, predstavlja rezultat naših stalnih napora na prilagođavanju novim izazovima i rastu zajedno sa našim klijentima. Kao i uvek, zajedno ćemo nastaviti da prevazilazimo prepreke i gradimo demokratije koje su svima od koristi.

Anthony N. Banbury
predsednik i generalni direktor IFES

1 Anna Lührmann, Seraphine F. Maerz, Sandra Grahn, Nazifa Alizada, Lisa Gastaldi, Sebastian Hellmeier, Garry Hindle i Staffan I. Lindberg. 2020. Autocratization Surges – Resistance Grows. Democracy Report 2020. Varieties of Democracy Institute (V-Dem). Preuzeto sa https://www.v-dem.net/media/filer_public/f0/5d/f05d46d8-626f-4b20-8e4e-53d4b134bfcf/democracy_report_2020_low.pdf

Reč zahvalnosti

Sledeće osobe su pregledale ovaj dokument i dale neprocenjive doprinose: dr Elke Konings, viši direktor za zdravlje populacije Management Sciences, Meredith Applegate, programski savetnik za Ukrajinu, IFES, Virginia Atkinson, viši savetnik za globalnu inkluziju, IFES, Gina Chirillo, viši službenik za rodni program, IFES, Keaton Van Beveren, kancelarija za grafički dizajn, IFES i Janine Duffy, službenik za komunikacije, IFES, i autori žele da im se zahvale.

Reč autora

Namera fondacije IFES bila je da učini ove smernice što sveobuhvatnijim, istovremeno zadržavajući njihovu primenljivost i korisnost za različite izborne sisteme. Izvodljivost primene određenih preporuka, u velikoj meri, ipak zavisi od zakonskog okvira svake zemlje. Takođe je važno napomenuti da se svakog dana javljaju novi dokazi o tome kako se novi virus korona ponaša i kako deluje na zdravlje ljudi. Smernice koje se ovde nude zasnivaju se na postojećem znanju o COVID-19 u vreme objavljivanja.

Iako se očekuje da ove preporuke u najvećoj mogućoj meri smanje rizike za javno zdravlje i povećaju poverenje glasača i članova organa za sprovođenje izbora u učešće u izborima, različiti konteksti predstavljaju različite nivoe opasnosti. Održavanje izbora uz lično prisustvo možda nije uvek najbolja opcija. Odluke o tome da li i kako održavati izborne aktivnosti uvek moraju biti donošene i imajući u vidu sveobuhvatnu procenu rizika izrađenu u koordinaciji sa kredibilnim i kompetentnim lokalnim nadležnim zdravstvenim organima. Pošto su izbori u suštini politička dešavanja, diskusija u državi o odlasku na biračka mesta tokom krize u oblasti javnog zdravlja verovatno će biti uspešnija ukoliko uključuje političke stranke i civilno društvo i zasniva se na opštem razumevanju svih obuhvaćenih rizika.

Kratak pregled

Uvod

Izbori obično obuhvataju velika okupljanja širom jedne zemlje, ne samo na dan izbora već i tokom izbornih skupova i registracije glasača. Ti događaji povećavaju kontakte među ljudima i rizike od direktnog i indirektnog prenošenja bolesti. Mali broj tela za upravljanje izborima ima sveobuhvatne planove za upravljanje tim aktivnostima tokom širenja epidemija, što dovodi do nedovoljno vremena, resursa i informacija za izvršenje neophodnih korekcija i bezbednog održavanja izbornih aktivnosti kada se krize u oblasti javnog zdravlja iznenada materijalizuju. To se pokazalo i kada je u pitanju COVID-19, bolest koju izaziva novi virus korona, koja je do danas dovela do odlaganja nacionalnih i lokalnih izbora u skoro 60 zemalja i teritorija.¹ Nekoliko tela za upravljanje izborima koja su odlučila da nastave sa izborima tokom krize uglavnom nisu uspela da reše zabrinutost javnosti² u pogledu zdravlja, što je dovelo do male izlaznosti birača, problema sa kredibilitetom, povlačenja članova biračkih odbora, pa čak i njihovog inficiranja.³

Kako bi pružila podršku telima za upravljanje izborima da se snađu u tako složenim okruženjima, Međunarodna fondacija za izborne sisteme (IFES) u saradnji sa organizacijom Management Sciences for Health (MSH), izradila je ovaj dokument usmeren na opšta pitanja iz oblasti javnog zdravlja za sve ključne izborne procese i preporuke u cilju ublažavanja rizika od prenošenja virusa COVID-19. Preporuke u ovom dokumentu sastavljene su na osnovu opštih smernica nadležnih zdravstvenih organa poput Svetske zdravstvene organizacije (SZO) i Centara za kontrolu i prevenciju bolesti SAD (CDC), najnovijih dokaza i naučnih studija u vreme objavljivanja i najboljih praksi i uspešnih mera koje sprovode tela za upravljanje izborima u sličnim kontekstima.

Definisanje problema

Pošto tela za upravljanje izborima imaju ograničeno vreme i resurse da nabave potrebne materijale i uvedu nove postupke u svoje procese, veoma je važno da naponi na ublažavanju rizika budu deo krovne strategije kojom se obezbeđuje optimizacija resursa i koja obuhvata i kontekstualizovanu procenu rizika koji predstavlja COVID-19. Ukoliko se pravilno sprovedu, ove mere mogu značajno da ublaže rizik od prenošenja virusa i da razumno umanje strah ljudi od infekcije tokom izbornih procesa, koji bi inače mogao drastično da smanji izlaznost birača i da negativno utiče na legitimnost rezultata.

Treba takođe pomenuti sledeće: iako će preporuke ponuđene u ovom dokumentu na najmanju moguću meru svesti rizik za javno zdravlje i povećati poverenje glasača i članova organa za sprovođenje izbora, različiti konteksti predstavljaju različite nivoe opasnosti, a izbori uz lično prisustvo možda nisu uvek najbolji pravac delovanja. Odluke u pogledu toga da li i kako održavati različite izborne aktivnosti biće uspešnije ukoliko:

- Budu donete imajući u vidu sveobuhvatne procene rizika izrađene u koordinaciji sa organima nadležnim za javno zdravlje;
- Uzmu u obzir tačke gledišta političkih stranaka i civilnog društva koje predstavljaju kompletan spektar izbornih jedinica u zemlji; i
- Budu zasnovane na zajedničkom razumevanju svih rizika koje predstavlja održavanje izbora tokom krize.

Glavni zaključci i preporuke

Prema postojećim dokazima iz SZO⁴ i CDC,⁵ glavni oblik prenošenja virusa COVID-19 jeste sa osobe na osobu putem virusnih kapljica, ali se virus takođe može preneti putem indirektnog kontakta sa predmetima ili površinama kontaminiranim virusom. Više od 40 tačaka u izbornom procesu obuhvata okupljanje ljudi ili prenošenje predmeta i stoga postoji rizik od prenošenja virusa ukoliko se ne preduzmu nikakve preventivne mere. Do tih uobičajenih interakcija dolazi tokom svih faza izbornog ciklusa i nisu ograničene na sam dan održavanja izbora. S obzirom na ove specifične načine prenošenja virusa korona, sledeće preporuke trebalo bi da važe za sve izborne aktivnosti:

- **Komunikacija i koordinacija sa organima nadležnim za javno zdravlje** u pogledu analize rizika, donošenja odluka, planiranja i delotvornog sprovođenja strategija za ublažavanje rizika;
- **Sprečavanje ili ublažavanje direktne interakcije između ljudi:** Primeniti bezbednu fizičku distancu, respiratornu higijenu, upotrebu lične zaštitne opreme (LZO); kada je to moguće, usvojiti bezbedne alate i mehanizme funkcionisanja na daljinu;
- **Sprečiti ili ublažiti kontaminaciju površina i predmeta za zajedničku upotrebu:** Primeniti upotrebu LZO poput maski za lice i respiratornu higijenu; kada je to moguće, usvojiti mehanizme funkcionisanja bez dodira;
- **Sprečiti ili ublažiti izloženost pojedinaca kontaminiranim površinama ili predmetima:** Podsticati dezinfekciju ruku sapunom i vodom ili rastvorima na bazi alkohola; podsećati da treba izbegavati dodirivanje usta, nosa i očiju; često dezinfikovati površine i predmete koje koristi više osoba; primeniti upotrebu LZO; kada je to moguće, usvojiti mehanizme funkcionisanja bez dodira.

Pored ovih važnih krovnih mera, tela za upravljanje izborima treba da iskoriste i mogućnost razmatranja narednih preporuka za svaku izbornu aktivnost:

Slika 1: Šta je potrebno razmotriti za izborne aktivnosti

Izborna aktivnost	Dodatne napomene
Planiranje izbora i resursa	Prilikom odlaganja izbora, potrebno je obezbediti poštovanje zakonskih odredaba; planirati scenario kako bi se zakazali izbori što je moguće pre, i izvršiti neophodna prilagođavanja operativnog kalendara i budžeta; često saopštavati najnovije informacije javnosti
	Prilikom zakazivanja izbora, uzeti u obzir širenje bolesti, stadijum epidemije, kapacitet i strukturu sistema zdravstvene zaštite, vremenske prilike/godišnje doba
	Prilagoditi procese i postupke u cilju smanjenja rizika od prenošenja; odrediti i nabaviti dopunske ili dodatne materijale, opremu i potrepštine; angažovati dopunsko ili dodatno osoblje; pratiti potencijalne prekide u lancu snabdevanja
	Obezbediti sredstva za dodatne materijale, opremu, osoblje i procese; postaviti prioritete kada je reč o potrebama i optimizovati resurse sa najvećom moći ublažavanja
Izborna kampanja	Usaglasiti poruke i uputstva u pogledu COVID-19 sa političkim strankama, kandidatima, civilnim društvom i medijima; izraditi kodekse ponašanja ili inkorporirati pitanja koja se odnose na COVID-19 u postojeće kodekse
	Pronaći i kazniti lica koja koriste dezinformacije koje se odnose na COVID-19 za sticanje političke prednosti
	Pružiti uputstva o zdravstvenim merama predostrožnosti za javne skupove, debate i ostala okupljanja
	Usvojiti ili proširiti pristup na fer način medijima i drugim metodama kampanje na daljinu

Edukacija glasača	Pružati jasne, dostupne i česte informacije glasačima koje se odnose na COVID-19, puteve njegovog prenošenja i načine za borbu protiv njega; postupati u skladu sa najboljim praksama kada je u pitanju zdravstvena pismenost (kratke poruke u kojima se koriste aktiv, poznate reči i kulturološki relevantni vizuelni prikazi)
	Pružati jasne, dostupne i česte informacije glasačima građanima o novim izbornim postupcima i kako postupati u skladu sa njima
	Osvrnuti se na dezinformacije u pogledu bolesti i govor mržnje protiv rizičnih i marginalizovanih grupa
Odabir i obuka članova biračkih odbora i ostalog osoblja	Kad god je to moguće, koristiti onlajn platforme za primanje i pregled prijava za osoblje; kada je u pitanju odabir uz lično prisustvo, koristiti prostorije koje su dovoljno velike kako bi se omogućila potrebna fizička distanca; podsticati osobe koje vrše odabir i osobe koje dolaze na razgovore na dezinfekciju ruku i upotrebu maski za lice
	Osloboditi rizične osobe i zdravstvene radnike obaveze učešća u biračkim odborima
	Ubaciti informacije koje se odnose na COVID-19 u sadržaj obuke, posebno načine prenošenja i preventivne mere
	Ubaciti uputstva u pogledu novih procedura usvojenih zbog pojave COVID-19
	Odabrati prostorije za obuku koje su dovoljno velike kako bi se omogućila potrebna fizička distanca i obezbediti postojanje protokola za dezinfekciju ruku i relevantne LZO za sve učesnike tokom obuka
	Obezbediti inkluzivnost i pristup novim opcijama za onlajn obuke i obuke na daljinu
	Kada je u pitanju onlajn obuka, obuhvatiti mehanizme kojima se osigurava uspešan završetak
Registracija glasača, registracija kandidata, glasanje, brojanje glasova i upravljanje rezultatima	Odabrati prostorije koje su dovoljno velike kako bi se omogućila potrebna fizička distanca; prostorije treba da budu udaljene od oblasti u kojima borave rizične grupe, iako bi trebalo preduzeti alternativne mere kako bi se obezbedilo učešće tih grupa
	Smanjiti broj osoba prisutnih u prostorijama u isto vreme: proširiti broj dana ili prostorija; angažovati grupe za konkretna mesta
	Sastaviti i primeniti protokole za ublažavanje rizika koji predstavlja COVID-19 za čekanje u redu, ulazak u zgradu i izlazak iz nje
	Vidljivo i javno istaći informacije koje se odnose na COVID-19
	Obezbediti dovoljno mesta za dezinfekciju ruku
	Podstaći glasače da donesu i koriste svoje hemijske olovke
	Sastaviti protokole za proveru identiteta bez dodira
	Odrediti delove za popunjavanje formulara koji ispunjavaju uslov fizičke distance
	Organizovati stolove i stolice tako da ispunjavaju potrebnu distancu za članove organa za sprovođenje izbora, posmatrače, predstavnike stranaka i medija; ukloniti sedišta za više osoba i druge nepotrebne predmete iz prostorija; postaviti pleksiglas ili druge providne zaštitne pregrade za stolove i pultove na kojima glasači i članovi biračkih odbora stupaju u interakciju
	Obratiti se dobavljačima i proizvođačima opreme kako bi se dobila uputstva za pravilno čišćenje i dezinfekciju
	Prikupljati i odlagati otpad na bezbedan način
	Kada su u pitanju formulari i glasački listići koji se šalju poštom, koristiti samolepljive koverte
	Obezbediti inkluzivnost i pristup opcijama onlajn i na daljinu
Domaći i međunarodni posmatrači izbora i predstavnici stranaka	Iako nijednom građaninu koji ispunjava uslove ne bi trebalo uskratiti pravo da učestvuje u izborima kao član biračkog odbora, u vanrednim okolnostima kao što je kriza u oblasti javnog zdravlja, treba osloboditi rizične osobe i zdravstvene radnike obaveze učešća u biračkim odborima ili predstavljanja partija, ili ih treba upozoriti na sve rizike učešća
	U procesu akreditacije treba se pridržavati istih mera predostrožnosti kao onih navedenih pod Registracija glasača, registracija kandidata, glasanje

Izbori obično obuhvataju velika okupljanja širom jedne zemlje, ne samo na dan izbora već i tokom izbornih skupova i registracije glasača. Ti događaji povećavaju kontakte među ljudima i rizike od direktnog i indirektnog prenošenja virusa (preko inficiranih površina). Održavanje takvih događaja tokom epidemije bolesti može da predstavlja ozbiljan rizik za javno zdravlje, ali ukoliko se ne održe, to može negativno uticati na teško stečenu stabilnost i poverenje u demokratske institucije. Državni zvaničnici suočeni sa takvom dilemom mogu teško doneti odluku da li da nastave sa izborima, i, ukoliko nastave, da brzo reaguju na nove izazove koje epidemija predstavlja u kontekstu izbora. Zvaničnici će možda morati da prilagode raspored aktivnosti, sprovedu nove i unapređene postupke koji smanjuju potencijal za prenošenje virusa, i obezbede fondove za potrebne materijale i nabave te materijale. Oni bi takođe trebalo da izvrše koordinaciju sa zainteresovanim stranama u političkom životu kako obezbedili da sve te promene budu izvodljive i prihvaćene, jer izmene u izbornim procesima imaju veću šansu da uspeju i da budu prihvaćene ukoliko su rezultat konsultativnog procesa donošenja odluka.

Vanredna stanja u oblasti javnog zdravlja i izbori

SZO definiše vanredno stanje u oblasti javnog zdravlja kao „događaj neposredne opasnosti od bolesti ili zdravstvenog stanja, izazvan bioterorizmom, epidemijom ili pandemijom bolesti, ili (a) novim i izuzetno smrtonosnim infektivnim agensom i biološkim toksinom, koji predstavlja značajan rizik od ljudskih žrtava ili incidenata ili trajnog ili dugoročnog invaliditeta”.⁶ Stručnjaci za upravljanje krizama u oblasti javnog zdravlja takođe koriste široku definiciju krize kako bi naglasili važnost promišljenog donošenja odluka u složenom kontekstu: Kriza je „ozbiljna pretnja po osnovne strukture ili osnovne vrednosti i norme sistema zbog koje je u vremenu visokog pritiska i veoma neizvesnih okolnosti neophodno donošenje odluka od presudne važnosti”.⁷ Te odluke od presudne važnosti ne odnose se samo na sistem zdravstvene zaštite u jednoj zemlji već i na sve aktivnosti koje bi mogle da doprinesu, direktno ili indirektno, pogoršanju problema i preopterećenju ljudi i sistema koji odgovaraju na krizu.

...održavanje izbora u krizama u oblasti javnog zdravlja je moguće, ali je potrebno značajno planiranje kako bi se izbeglo pogoršanje već teške situacije.“

Izbori i aktivnosti koje ih prate obično uključuju masovna okupljanja koja mogu da ubrzaju širenje onih bolesti čiji načini prenošenja uključuju direktan ili indirektan kontakt među ljudima. Bez odgovarajućih strategija za ublažavanje rizika, izborni događaji mogu naglog da povećaju broj slučajeva i da preopterećeni sistem zdravstvene zaštite dovedu do kolapsa. Uprkos izazovima, neke zemlje su uspele da se izbore sa krizama u oblasti javnog zdravlja i da održe relativno uspešne izbore, kao recimo SAD tokom pandemije španske groznice 1918. godine,⁸ Liberija tokom epidemije ebole 2014.⁹ i, najnovije, Južna Koreja tokom postojeće pandemije COVID-19.¹⁰ Te zemlje pokazale su da je održavanje izbora tokom krize u oblasti javnog zdravlja moguće, ali da je potrebno obimno planiranje kako bi se izbeglo pogoršanje već teške situacije.

Šta je COVID-19?

COVID-19 je skraćenica od koronavirusna bolest 2019 i predstavlja infektivnu bolest koju izaziva virus korona SARS-CoV-2, novi soj koji je otkriven kod ljudi krajem 2019. godine. Veruje se da je virus prvo prenet na ljude sa slepih miševa ili pangolina¹¹ koji se prodaju na pijaci morskih plodova i živine u Vuhanu, prestonici kineske provincije Hubej. Epidemija se brzo proširila na ceo svet i SZO¹² je proglasila pandemiju 11. marta 2020.

U vreme izrade ovog dokumenta potvrđeno je skoro 4 miliona slučajeva COVID-19 u 212 zemalja i teritorija, i više od 270.000 smrtnih slučajeva.

Simptomi

Kako navodi SZO¹³ najčešći simptomi otkriveni kod osoba koje imaju COVID-19 jesu povišena temperatura, kašalj i gubitak daha ili otežano disanje. Američki CDC¹⁴ dodao je i bolove u mišićima, glavobolju, upalu grla, drhtavicu i novi gubitak ukusa ili mirisa kao potencijalne simptome bolesti COVID-19.

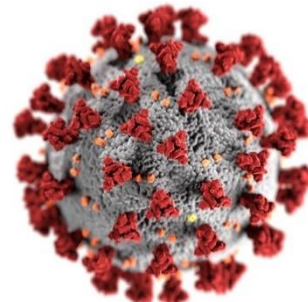
Iako se u različitim studijama pominju različiti brojevi, špekuliše se da veliki procenat osoba inficiranih novim virusom korona ne oseća nikakve simptome ili ima samo blage simptome. Dokazi ukazuju na to da čak i presimptomatične osobe – a to su osobe nekoliko dana pre pojave prvih simptoma – i blago simptomatične osobe mogu da prenose bolest,¹⁵ i da je moguće da asimptomatične osobe koje su pozitivne na COVID-19 takođe mogu da budu „tahi prenosioci“¹⁶ što komplikuje strategije za ublažavanje. Postojeći dokazi ukazuju na to da je period inkubacije – a to je vreme od izloženosti virusu do pojave simptoma – SARS-CoV-2 između dva i 14 dana.¹⁷

U težim slučajevima infekcija može da izazove upalu pluća, težak akutni respiratorni sindrom i smrt. Starije odrasle osobe i osobe sa teškim osnovnim medicinskim stanjima su u većem riziku od pojave ozbiljnih komplikacija izazvanih bolešću.¹⁸ U vreme objavljivanja ovog dokumenta, ne postoji odobrena vakcina ili terapija za COVID-19, iako je u toku nekoliko kliničkih ispitivanja.

Načini prenošenja

Prema trenutno postojećim dokazima koje navode SZO¹⁹ i CDC,²⁰ glavni oblik prenošenja virusa korona jeste sa osobe na osobu. Kada su ljudi fizički blizu jedni drugima, virus može da putuje u respiratornim kapljicama (kada inficirana osoba kašlje, kija ili govori) i da uđe u drugu osobu kroz njena usta, nos ili eventualno oči. Zbog toga je COVID-19 mnogo zaraznija bolest tokom uobičajenih izbornih aktivnosti nego recimo ebola, koja se pretežno prenosila kroz uočljivije telesne tečnosti poput znoja, izbljuvka i krvi.

Do prenošenja virusa korona može doći i putem indirektnog kontakta sa predmetima i površinama zaraženim virusom, kada zdrava osoba dodirne zaraženi deo, a onda dodirne usta, nos ili eventualno oči. S obzirom na čestu razmenu dokumenata, obrazaca i ostalih materijala među članovima organa za sprovođenje izbora, glasačima, kandidatima i posmatračima, i upotrebu zajedničke opreme kao što su skeneri za prste ili glasačke mašine, rizici od indirektnog prenošenja su realni i moraju biti ublaženi na odgovarajući način.

Zadržavanje SARS-CoV-2 na neživim predmetima slično je kao i kod ostalih virusa korona i zavisi od vrste površinskog materijala, kako je prikazano u tabeli u nastavku:²¹

Slika 2: Očekivano zadržavanje virusa korona na materijalima

Materijal	Relevantni primeri	Zadržavanje
Aluminijum	Konzerve, rukohvati	2– 8 sati
Karton	Glasačke kutije, kabine	24 sata
Keramika	Pločice u kupatilu, WC šolje	5 dana
Bakar	Cevi, električna oprema	4 sata
Staklo	Prozori, čaše, ekrani/pregrade	≤5 dana
Lateks	Hirurške rukavice	≤8 sati
Metal	Kvake, kapije	5 dana
Papir	Glasački listići, glasačke kutije, obrasci, lične karte, poster	1–5 dana
Plastika	Olovke, tastature, lične karte, taktilni vodiči za glasačke listiće	≤5 dana
Nerđajući čelik	Lavabo, slavine	48 sati
Drvo	Stolice, stolovi, vrata, rukohvati	4 dana

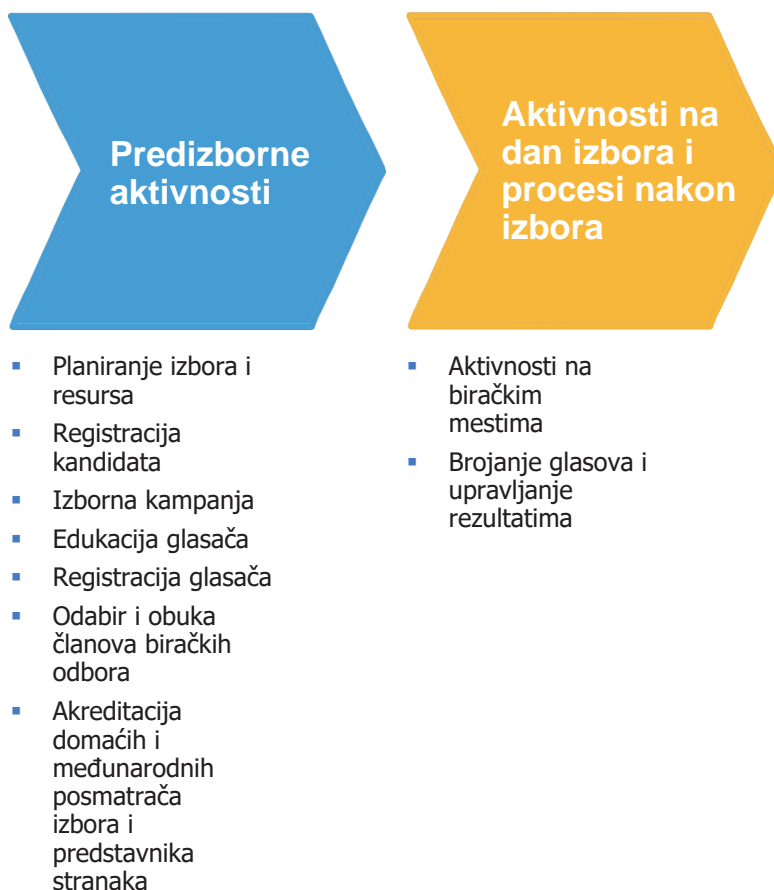
Na osnovu informacija od Kampf G, Todt D, Pfaender S, Steinmann

Cilj i struktura

Cilj ovog dokumenta u kojem su objedinjena iskustva i stručnjaka za izbore i stručnjaka za javno zdravlje jeste da podrži tela za upravljanje izborima u boljem planiranju i sprovođenju izbora tokom zdravstvenih kriza uopšte, a posebno tokom pandemije COVID-19. Dokument je usmeren ne samo na smanjenje rizika za zdravlje glasača i članova organa za sprovođenje izbora već i potencijalnih rizika za demokratiju zbog otkazivanja i odlaganja koja bi se mogla izbeći uz pravilno planiranje. To će učiniti kroz:

- Pružanje okvira za tela za upravljanje izborima u kojima će uzeti u obzir opšta zdravstvena pitanja u različitim fazama izbornog procesa;
- Razmatranje obima i prirode posebnog izazova za javno zdravlje koji predstavlja COVID-19 tokom izbora;
- Davanje preporuka i strategija za ublažavanje rizika za javno zdravlje tokom konkretnih aktivnosti potrebnih za izvođenje legitimnih izbora;
- Definisane osnovnih resursa i materijala neophodnih za primenu strategija za ublažavanje rizika; i
- Određivanje pristupa za praćenje i merenje kvaliteta sprovođenja predloženih strategija.

Dokument počinje opštim preporukama koje bi trebalo da važe za sve izborne aktivnosti i konkretnim napomenama za različite stadijume izbornog procesa, od predizborne faze do dana izbora i aktivnosti nakon izbora. Dokument se završava razmatranjem potencijalnih pristupa praćenju i proceni uticaja sprovođenja ovih preporuka.

Glavni zaključci i preporuke

Opšte napomene za ublažavanje rizika za javno zdravlje tokom COVID-19

Do direktnog kontakta između ljudi, kao i između ljudi i virusnih kapljica i zaraženih predmeta i površina može doći tokom nekoliko tačaka u izbornom procesu, što potencijalno dovodi do prenošenja virusa korona. Analiza IFES izvršena u kontekstu epidemije ebole u Liberiji definisala je više od 40 tačaka u izbornom procesu koje obuhvataju okupljanje ljudi ili prenošenje predmeta a stoga i povećani rizik od prenošenja virusa. Do tih uobičajenih interakcija dolazi tokom svih faza izbornog ciklusa i nisu ograničene na sam dan održavanja izbora.

S obzirom na specifične metode prenošenja virusa korona, sva uputstva i preporuke koje se razmatraju u narednim odeljcima imaju za cilj:

- Sprečavanje ili ublažavanje direktne interakcije među ljudima;
- Sprečavanje ili ublažavanje kontaminacije površina i predmeta za zajedničku upotrebu od strane inficiranih osoba; i
- Sprečavanje ili ublažavanje izloženosti pojedinaca kontaminiranim predmetima.

Važno je napomenuti da organi vlasti treba da planiraju izborne aktivnosti sveobuhvatno i da njihov cilj treba da bude da postignu sva tri cilja koja su prethodno navedena, jer veći broj mera predostrožnosti dovodi do manje rizika. Ipak, tela za upravljanje izborima imaju ograničeno vreme i resurse da nabave potrebne materijale i inkorporiraju nove postupke u svoje procese. Stoga je veoma važno da naponi na ublažavanju rizika budu deo krovne strategije kojom se obezbeđuje optimizacija resursa i koja obuhvata i kontekstualizovanu procenu rizika koji predstavlja COVID-19. Ukoliko se pravilno sprovedu i ukoliko se o njima izveštava, ove mere mogu značajno da ublaže rizik od prenošenja virusa i da razumno umanje strah ljudi od infekcije tokom izbornih procesa, koji bi inače mogao drastično da smanji izlaznost birača i da negativno utiče na legitimnost rezultata.

“Veoma je važno da naponi na ublažavanju rizika budu deo krovne strategije kojom se obezbeđuje optimizacija resursa i koja obuhvata i kontekstualizovanu procenu rizika koji predstavlja COVID-19.”

Sprečavanje ili ublažavanje direktne interakcije između ljudi

Zaštitna mera za ublažavanje rizika od prenošenja bolesti COVID-19 jeste jednostavna praksa fizičke distance, svesnog ponašanja koje uključuje **izbegavanje međuljudskog kontakta i održavanje distance među ljudima**. Potrebna distanca zavisi od toga koliko se lako virus širi. SZO²² trenutno preporučuje distancu od oko 1 metra (3,3 stope), dok CDC²³ preporučuje da ljudi održavaju udaljenost jedni od drugih od 1,8 metara (šest stopa). Ukoliko je to izvodljivo, tela za upravljanje izborima treba da se pridržavaju zahteva za veću udaljenost. Ipak, iako se udaljenost od 1,8 metara smatra relativno bezbednom, nedavna studija²⁴ je pokazala da virusi u kapljicama koje nastaju kada se kašlje ili kija mogu da pređu do osam metara (27 stopa) u ekstremnim okolnostima. To pokazuje da je, pored minimalne fizičke udaljenosti, važno i da se sve osobe pridržavaju **osnovne respiratorne higijene i postupaka pri kašljanju**²⁵ (npr. pokrivanje usta i nosa prilikom kašljanja i kivanja, upotreba maramica za jednokratnu upotrebu i njihovo pravilno odlaganje) kao i da nose maske ili drugu vrstu zaštite za lice kada su blizu jedni drugih. Detaljnije informacije o konkretnim uslovima za maske mogu se naći u odeljku „[Planiranje izbora i resursa](#)“.

Preporuku o fizičkoj udaljenosti može biti teško primeniti kada je glasačima potrebna pomoć, u zatvorenim prostorima i u zemljama u kojima je kulturološki uobičajen blizak kontakt i ograničen lični prostor. Ipak, prenošenje se može delotvorno ublažiti ukoliko su ljudi oprezni, ukoliko su vidljivi posteri koji će ih podsećati da održavaju potrebnu udaljenost, kao i ukoliko prostorije i raspored u njima omogućavaju ljudima da izbegnu direktan kontakt jedni sa drugima. Ova uputstva se takođe moraju uključiti u obuku članova organa za sprovođenje izbora, kao i u kampanje za edukaciju glasača. Detaljnije informacije mogu se naći u odeljku „[Edukacija glasača](#)“.

Sprečavanje ili ublažavanje kontaminacije površina i predmeta za zajedničku upotrebu od strane inficiranih osoba

Iako naučna zajednica ne veruje da je to primaran način prenošenja virusa korona, moguće je da se neko zarazi ako dodirne površinu ili predmet na kojima postoji virus, a onda dodirne usta, nos ili eventualno oči. Kako bi se rizik sveo na najmanju moguću meru, tela za upravljanje izborima mogu da preduzmu mere u cilju **smanjivanja potrebe za dodirivanjem predmeta i rukovanje njima**, koristeći mehanizme bez dodira gde je to moguće, i **starajući se o tome da ljudi dodiruju predmete ili njima rukuju samo dezinfikovanim rukama**. CDC i SZO preporučuju sledeće dve mogućnosti za dezinfekciju ruku:

- Sapun i voda: detaljno pranje ruku sapunom i vodom barem 20 sekundi, odnosno;
- Najmanje 60-procentnim rastvorom alkohola: koristeći rastvor sa barem 60 procenata alkohola za dezinfekciju ruku i površina.

Iako su neka tela za upravljanje izbora koristila rastvor hlora (0,05 procenata), posebno u Zapadnoj Africi, za borbu protiv virusa ebola tokom nedavnih epidemija, SZO ne preporučuje njegovu primenu za pranje ruku „zbog potencijalne opasnosti za korisnike i one koji prave te rastvore, kao i degradaciju hlora izloženog sunčevoj svetlosti ili toploti“.²⁶ SZO je takođe otkrila da su zabeleženi respiratorni simptomi²⁷ kod pacijenata, zdravstvenih radnika i ostalih korisnika kao posledica izloženosti izbeljivaču ili rastvorima hlora koji se koriste za dekontaminaciju okruženja, kada je procenat hlora bio veći od 0,05 procenata koliko je potrebno za dezinfekciju ruku.

Sprečavanje ili ublažavanje izloženosti pojedinaca kontaminiranim predmetima

Pored pomenutih tehnika za dezinfekciju ruku, takođe je važno obezbediti da predmeti i površine budu dezinfikovani kako bi se eliminisali aktivni patogeni. To se može uraditi pomoću sapuna i vode, ili drugih dezinfekcionih rastvora (npr. rastvora sa 60 procenata alkohola, 0,5 procenata vodonik peroksida, 0,1 procenat natrijum-hipohlorita, ili bilo kog drugog dezinfekcionog sredstva odobrenog kao delotvorno protiv virusa korona)²⁸, ili tako što se ti predmeti ili površine neće dodirivati u određenom vremenskom periodu, dok virusni materijal ne postane neaktivan. Taj period izolacije za predmete i površine zavisiće od vrste materijala od kojeg su napravljeni predmeti ili površine, kako je prikazano u tabeli na [9. strani](#), kao i od sobne temperature i vlažnosti.²⁹

Iako se rukavice za jednokratnu upotrebu koriste za pojačanu zaštitu od kontaminiranih predmeta i površina, važno je napomenuti da virus može da ostane na rukavicama i da korisnici treba da izbegavaju da dodiruju lice dok ih nose, da često menjaju rukavice i da ih odlažu na bezbedan način. Tela za sprovođenje izbora takođe moraju da obezbede odgovarajuću LZO u različitim veličinama koje odgovaraju i muškarcima i ženama. Detaljna i česta dezinfekcija ruku bolja je od upotrebe rukavica.

Koordinacija sa nadležnim zdravstvenim organima i drugim relevantnim institucijama

Tela za upravljanje izborima često organizuju zajedničke operativne izborne centre pre izbora kako bi olakšala koordinaciju sa drugim organima na državnom i lokalnom nivou. Ti centri su obično bili mesta za službenike za vezu različitih bezbednosnih i obaveštajnih organizacija, kako bi se obezbedili mirni izbori, iako je u nekim zemljama u njima prisutan i širi spektar državnih institucija. Tokom kriza u oblasti javnog zdravlja kao što je pandemija COVID-19 nadležni zdravstveni organi treba da preuzmu značajnu ulogu u tim koordinativnim centrima.

Iako tela za upravljanje izborima često vode koordinaciju koja se odnosi na izbore, s obzirom na obim uticaja bolesti COVID-19 na sve aspekte svakodnevnog života, većina zemalja je organizovala posebne radne grupe koje obuhvataju i kabinete osoba na najvišim položajima. Prednosti radnih grupa koje obuhvataju kabinete premijera ili potpredsednika jesu brojne, a neke od njih su uklanjanje slojeva birokratije i obezbeđivanje blagovremenog pristupa neophodnim finansijskim sredstvima. Pošto te radne grupe mogu da postanu politizovane pre nego strogo tehničke, rukovodstvo tela za upravljanje izborima treba da ostane usredsređeno na svoj zakonski mandat da pripremi i organizuje demokratske izbore.

Postoje tri ključna zadatka na koja tela za upravljanje izborima treba da se usredsrede kako bi u najvećoj mogućoj meri doprinela koordinaciji sa drugim državnim institucijama i iskoristila tu koordinaciju, bez obzira na to da li će se izbori na kraju održati ili ne. Sledeće tri radnje su od suštinske važnosti za sva tela za upravljanje izborima koja imaju zadatak da organizuju neki izborni događaj tokom krize u oblasti javnog zdravlja:

- **Izvršiti zajedničku procenu rizika u oblasti javnog zdravlja sa lokalnim organima nadležnim za javno zdravlje i stručnjacima** koja pokriva sve izborne procese i rizike od prenošenja koji oni predstavljaju. Ovo se vrši uz procenu rizika koju neka tela za upravljanje izborima već vrše sa tačke gledišta integriteta izbora (tj. kako bi se sprečile prevare sistemskom manipulacijom i zloupotrebom);
- Na osnovu zaključaka procene i konsultacija sa zainteresovanim stranama – npr. političkim strankama, organizacijama civilnog društva (OCD) i grupama posmatrača – **izraditi plan za ublažavanje rizika** u kojem se detaljno navode neophodne promene propisa i postupaka i dodatni materijali koje treba nabaviti za članove organa za sprovođenje izbora i ostale zainteresovane strane kako bi oni ispunjavali svoje uloge. U nekim situacijama se mogu razmotriti i zakonske izmene i dopune.³⁰ Tela za upravljanje izborima takođe će morati da sačine planove za sprovođenje aktivnosti na terenu i obaveštavanje javnosti o tim merama za ublažavanje rizika;
- Integrisati plan za ublažavanje rizika u **ažurirani plan rada tela za upravljanje izborima**. Zbog toga će najverovatnije biti potrebno ažuriranje izbornog kalendara i budžeta.

1. faza: Predizborne aktivnosti

Planiranje izbora i resursa

Napomene o odlaganju i ostalim modifikacijama izbornog kalendara i zakonskih odredaba

Pošto se COVID-19 širi celim svetom, skoro 60 zemalja i teritorija je objavilo da će odložiti nacionalne i lokalne izbore zbog straha da bi velika izborna okupljanja mogla da povećaju stope prenošenja i da tela za upravljanje izborima ne bi mogla da se nose sa takvim rizicima na zadovoljavajući način. Iako takva odlaganja ponekad mogu predstavljati najbolje rešenje za zaštitu glasača i članova organa za sprovođenje izbora, ona takođe mogu otvoriti vrata političkim manipulacijama i zloupotrebama moći.³¹ Lideri mogu da iskoriste krizu u oblasti javnog zdravlja kao izgovor za suspendovanje izbornih procesa i proširenje svoje vlasti, nanoseći tako štetu demokratskim principima u trenutku koji je već osetljiv. Ukoliko je odlaganje

jedino izvodljivo rešenje za zaštitu građana, tela za upravljanje izborima i ostali državni organi treba da postupe u skladu sa zakonskim odredbama koje regulišu odlaganje izbora; sačine procene rizika i planove u koordinaciji sa nadležnim zdravstvenim organima i izbornim zainteresovanim stranama za kasnije sprovođenje izbora; odrede novi datum za izbore, ukoliko je moguće, kao i da saopšte razloge za takve odluke javnosti, uz radnje koje će biti preduzete za ublažavanje rizika za javno zdravlje svih zainteresovanih strana.

Napomene o datumu izbora

Prilikom određivanja datuma ili perioda izbora uzima se u obzir niz faktora, uključujući i vremenske prilike. Recimo, izbori se mogu zakazati tokom godišnjih doba sa umerenijim temperaturama ili manje kišnih perioda kako bi se omogućilo glasačima da se okupe na otvorenom prostoru i izbegnu okupljanja u zatvorenim prostorima. Ukoliko bolesti prenose vektori poput komaraca ili drugih insekata, nadležni organi bi takođe trebalo da uzmu u obzir i period u kojem su ti vektori najaktivniji. Više temperature ne pogoduju virusima poput influence, koji izaziva grip, a širenje virusa SARS 2003. takođe je opalo kada je naišao period viših temperatura. Iako neki stručnjaci očekuju određeni manji pad zaraznosti bolesti COVID-19 tokom toplijeg vremena sa povišenom vlagom³² u SAD i Evropi i dalje nije jasno da li će usporenje biti značajnije, a širenje bolesti na južnoj hemisferi pokazuje da više temperature nisu dovoljne za obuzdavanje virusa.

Odluke o datumima izbora i izbornih aktivnosti treba takođe da uzmu u obzir i širenje bolesti. Kada je u pitanju pandemija COVID-19, SZO je klasifikovala scenarije prenošenja u četiri kategorije:³³ 1) nema slučajeva; 2) sporadični slučajevi; 3) klasteri slučajeva i 4) prenošenje u zajednici, najteža kategorija, u kojoj se javlja mnogo nepovezanih klastera u nekoliko delova zemlje. Mere koje preduzimaju države u nekim od tih najtežih scenarija, kao što su obavezna izolacija i ozbiljne restrikcije putovanja, mogu da učine izbore uz lično prisustvo neodrživim.

Tela za upravljanje izborima bi takođe mogla da uzmu u obzir stadijum epidemije u svojoj zemlji ili regionu. Pod pretpostavkom da su prijavljeni podaci kredibilni, razmatranje trajektorije rasta slučajeva u jednoj zemlji ili regionu trebalo bi da omogući nadležnim organima ideju o tome da li broj inficiranih raste, da li je stabilan ili opada. Iako ta varijabla sama po sebi ne može da garantuje bezbednost izbora, jer može doći do novih naglih porasta slučajeva, stabilni i opadajući brojevi pružaju optimističniji scenario za izbore.

Konačno, takođe treba uzeti u obzir kapacitet i strukturu sistema zdravstvene zaštite u jednoj zemlji i očekivanu popunjenost bolnica u vreme izbora. Ukoliko potražnja za bolničkim krevetima i respiratorima dostiže maksimalni kapacitet u jednoj zemlji, održavanje izbora može da preopteretiti sistem zdravstvene zaštite, približavajući ga kolapsu, pored toga što preusmerava krucijalne zalihe LZO iz bolnica prema izbornim objektima.

Napomene o određivanju i nabavci dodatnih materijala, opreme i potrepština

Ukoliko promena modaliteta izbora iz izbora uz lično prisustvo u daljinske alternative, tela za upravljanje izborima će morati da izvrše niz promena u nabavljenom materijalu odnosno opremi. Recimo, tamo gde to zakonski okvir dopušta, za uvođenje ili povećanje broja glasačkih listića koji se šalju poštom biće potreban veći broj koverti, poštanske takse i veće prostorije za obradu glasačkih listića, kao i odabir i obuka dodatnog osoblja. Kada se izborni postupci obavljaju putem interneta, možda će biti potrebna nabavka u smislu izrade i održavanja bezbednih virtuelnih platformi.

Ukoliko se održavaju izbori uz lično prisustvo, tela za upravljanje izborima će i dalje morati da obrađuju dodatne postupke nabavke za niz materijala kojima se ublažavaju rizici od prenošenja bolesti tokom registracije glasača i kandidata i glasanja. Veoma je važno da se definišu odgovarajući resursi, da se odrede dobavljači i da se nabavka završi što je transparentnije i brže moguće kako bi sve stiglo na vreme

i u dovoljnim količinama. Do prekida u lancu snabdevanja posebno može doći u slučaju velikih epidemija, kao što je pandemija COVID-19, zbog velike globalne potražnje za nekim proizvodima i zbog toga što će proizvođači možda morati da privremeno zatvore svoje objekte. Stoga se preporučuje da se organi za sprovođenje izbora pobrinu za to da svi neophodni materijali budu na raspolaganju i da se isporuče na vreme, pre donošenja odluka o održavanju izbora. Idealno bi bilo da se lanac snabdevanja neophodnim predmetima oslanja na lanac snabdevanja glasačkih materijala koji se već pripremaju u zemlji.

Kako je već pomenuto, u cilju smanjenja rizika od prenošenja COVID-19, biračkim mestima će verovatno biti potrebni sledeći materijali:

- **Sapun ili rastvor na bazi alkohola** koji će se koristiti za čišćenje i dezinfekciju ruku i **druga odobrena sredstva za dezinfekciju** za površine. Potrebna količina svakog sredstva zavisice od broja glasača, biračkih mesta i svih drugih aktivnosti koje se održavaju uz lično prisustvo, a koje telo za upravljanje izborima predviđa (npr. događaji koji se odnose na registraciju birača, obuke članova biračkih odbora). Kada je u pitanju dan izbora, iako će izlaznost glasača teško dostići 100 procenata, tela za upravljanje izborima moraju obezbediti sredstva za maksimalan mogući broj glasača;
- **Maske za lice**, ukoliko su dobro izrađene i pravilno se nose, mogu da zadrže određeni procenat malih respiratornih čestica iz kapljica i da smanje mogućnost da drugi ljudi koji se nalaze oko osobe koja nosi masku dođu u dodir sa takvim tečnostima. U optimalnim okolnostima, pod pretpostavkom da postoje neograničene količine proizvoda, respiratori N95 predstavljaju dobru opciju s obzirom na njihovu visoku delotvornost.³⁴ Hirurške maske takođe mogu biti od pomoći, iako one nude manju zaštitu od respiratora N95. S obzirom na globalne nestašice tih proizvoda, zdravstveni radnici treba da imaju apsolutni prioritet kada je u pitanju raspodela i respiratora N95 i hirurških maski. Ukoliko nestašice postanu uobičajene, tela za upravljanje izborima moraju da razmotre alternative kao što je nabavka pamučnih maski za članove biračkih odbora, druge članove organa za sprovođenje izbora i – ukoliko to budžet dozvoljava i ukoliko su na raspolaganju – i za glasače. Ukoliko se koriste pamučne maske, treba dati uputstva o pravilnom pranju, po potrebi. Ukoliko telo za upravljanje izborima ne može da priušti maske glasačima, ono bi trebalo da podstakne i uputi glasače koji učestvuju u izbornim aktivnostima da kupe ili naprave maske za sebe. CDC je dao uputstva za pravljenje maski.³⁵

Za članove biračkih odbora koji su u direktnom kontaktu sa glasačima pozitivnim na COVID-19 i za one koji će pomagati glasačima i zbog toga ne mogu da održe potrebnu fizičku distancu, treba razmotriti upotrebu providnih **štitnika za lice**. Providne maske takođe mogu da pomognu glasačima koji su gluvi ili nagluvi da čitaju sa usana članova biračkih odbora;

- **Kanap, žica, vrpca, traka, nalepnice i metri** mogu se upotrebiti za sprovođenje protokola za distancu u redovima i tokom svakog izbornog postupka. Preporučuje se upotreba jednog ili više ovih sredstava na svakom biračkom mestu kako bi se održao pravilan red glasača. Ova sredstva se verovatno mogu nabaviti na lokalnom nivou i nisu skupa, a odgovarajuću količinu će najbolje izmeriti članovi izbornih komisija i odbora koji su već učestvovali u glasačkom procesu. Vrpce ili delovi žice mogu se vezati na kanape ili vrpce na razmacima od dva metra kako bi se pomoglo da se održi odgovarajuća distanca između osoba koje stoje u redu, a mogu se upotrebiti i trake ili nalepnice na podu na mestima gde svaka osoba treba da stoji tokom svakog koraka u procesu. Kontrolori redova svakako treba da obezbede poštovanje potrebne fizičke distance;
- **Pleksiglas ili druge vrste providnih zaštitnih pregrada**, ukoliko postoje, mogu da stvore zaštitnu barijeru između članova biračkih odbora i ostalih članova organa za sprovođenje izbora i glasača tokom različitih postupaka – npr. registracije birača, provere birača ili potpisivanja izvoda iz biračkog spiska – i mogu da spreče da kapljice jedne osobe dođu do druge osobe. Te

zaštitne pregrade takođe je potrebno često dezinfikovati odgovarajućim sredstvima i ljudi ne bi trebalo da ih dodiruju;

- **Rukavice** se mogu razmotriti kao mera predostrožnosti za članove biračkih odbora i druge članove organa za sprovođenje izbora kako bi se izbegao direktan kontakt sa zaraženim predmetima i površinama i glasačima, ukoliko se licima koja nose rukavice naloži da ne dodiruju lice, čak i dok nose rukavice. Svaki par rukavica treba nositi samo u kratkom vremenskom periodu. Ukoliko količine i resursi to omogućavaju, preporučuje se da se obezbedi jedna kutija rukavica – obično 50 pari po kutiji – za svako biračko mesto za članove biračkih odbora. To će omogućiti članovima biračkih odbora da često menjaju rukavice. Sve upotrebene rukavice treba skinuti na odgovarajući način i bezbedno odložiti u zatvorene kante. Pošto je individualna izloženost glasača tokom svih izbornih postupaka komparativno mala, za glasače se ne preporučuju rukavice; dezinfekcija ruku pre i nakon izborne aktivnosti izvodljiva je i delotvornija.³⁶ Rukavice takođe ljudima mogu da daju lažan osećaj sigurnosti³⁷ i da ih navedu da dodiruju više površina ili lice, da otežaju dezinfekciju ruku ili da se ruke ređe dezinfikuju, i predstavljaju rizik ukoliko se ne odlože pravilno, što se češće dešava kada ih koriste milioni ljudi;
- **Edukativni materijali** u kojima se navode uputstva o održavanju higijene za glasače i ostale učesnike u izbornom procesu preporučuju se na svim javnim događajima. Treba postaviti postere i spolja i na samim biračkim mestima, na jezicima koji se govore u datoj zemlji i sa jasnim vizuelnim prikazima. Članovi organa za sprovođenje izbora treba da saraduju sa nadležnim zdravstvenim organima kako bi odredili koji posteri su najrelevantniji i obratili se agencijama koje se bave njihovom izradom. Postoji velika verovatnoća da će nacionalne i međunarodne agencije staviti mnoge od tih materijala na raspolaganje besplatno;
- **Radio i TV poruke i ostali vidovi javne komunikacije** koji se odnose na izbore treba da sadrže jasna, ali ciljana, zdravstvena uputstva za glasače pre nego što stignu na glasačka mesta. Detaljnije informacije mogu se naći u odeljku „Edukacija glasača“. Te poruke treba sastaviti u saradnji sa nadležnim zdravstvenim organima kako bi se obezbedila doslednost sa ostalim porukama za javnost. Ukoliko se poruke uklope u poruke i medije koji se već planiraju za izbore, biće potrebna manja budžetska sredstva. Poruke treba praviti u dostupnim formatima, kao što su znakovni jezik i veliki fontovi, kao i na lokalnim jezicima. Strategije širenja informacija treba da iskoriste postojeće kanale koji će najverovatnije dopreti do žena, mladih, osoba sa invaliditetom i ostalih grupa koje tradicionalno nisu dovoljno zastupljene.

Iako su se toplomeri za merenje temperature bez dodira pokazali korisnim tokom epidemije ebole u Zapadnoj Africi i neke zemlje su ih koristile u postojećoj epidemiji COVID-19, njihova upotreba u ovom drugom slučaju je mnogo manje korisna. Toplomeri mogu da očitaju lažno pozitivne ili lažno negativne rezultate³⁸ – posebno ukoliko osoba uzima lekove za sniženje telesne temperature – i oni ne mogu da detektuju znake infekcije kod osoba koje su asimptomatične. Iako povišena temperatura predstavlja jedan od ranih simptoma ebole i inficirane osobe nisu zarazne sve dok se kod njih ne jave simptomi bolesti, nedavni dokazi pokazuju da osobe koje su pozitivne na COVID-19 mogu da budu asimptomatične, ali da ipak prenose virus drugima.³⁹ Posebno u kontekstu nedovoljnih resursa, *toplomeri ne treba da budu prioritet*.

Napomene o budžetu i dodatnim troškovima

Tela za upravljanje izborima moraju da imaju u vidu da svi prethodno pomenuti resursi stvaraju dodatne troškove. U zavisnosti od raširenosti epidemije, verovatno će isti proizvodi biti potrebni i drugim organizacijama u zemlji ili regionu, što potencijalno dovodi do nedostataka i porasta cena. Osim toga, novi proizvodi ne predstavljaju jedine vanredne troškove koje kriza u oblasti javnog zdravlja dodaje izborima. Kada se izborne aktivnosti ili postupci obavljaju uz lično prisustvo tokom epidemije, tela za

upravljanje izborima moraju da razmotre načine za smanjenje okupljanja i održavanja potrebne fizičke distance između osoba koje prisustvuju takvim okupljanjima. Ta rešenja mogla bi biti otvaranje registracionih centara tokom većeg broja dana, organizacija i omogućavanje više časova obuke za članove biračkih odbora, kako bi se omogućile manje grupe u svakom trenutku, i iznajmljivanje većih prostorija kako bi se poštovala potrebna udaljenost. Pored toga, s obzirom na izmenjene postupke i nove uslove za obuke koji se odnose na pravilnu upotrebu različitih oblika LZO, za programe obuke biće potrebno dodatno vreme. Sve te mogućnosti verovatno će povećati troškove.

Tela za upravljanje izborima moraju da razmotre sve te dodatne troškove i da li mogu da ih priušte, da sarađuju sa ostalim partnerima i agencijama kako bi se pokrilo ono što prevazilazi njihov budžet, i da izvrše koordinaciju sa nadležnim zdravstvenim organima u cilju određivanja najurgentnijih potreba za prioritizaciju mera.“

Konačno, ukoliko tela za upravljanje izborima odluče da nastave sa izbornim aktivnostima i radnjama izbegavajući okupljanja uživo, određen broj drugih troškova može se povezati sa alternativama aktivnosti na daljinu. Recimo, tela za upravljanje izborima moraju da ulože u onlajn platforme, virtuelne obuke, obrasce i materijale koji će se slati poštom i mere bezbednosti kako bi se osigurala legitimna upotreba tih resursa. Tela za upravljanje izborima moraju da razmotre sve te dodatne troškove i da li mogu da ih priušte, da sarađuju sa ostalim partnerima i agencijama kako bi se pokrilo ono što prevazilazi njihov budžet, i da izvrše koordinaciju sa nadležnim zdravstvenim organima u cilju određivanja najurgentnijih potreba za prioritizaciju mera.

Registracija kandidata

Napomene o registraciji kandidata putem pošte

Proces registracije kandidata omogućava političkim strankama i nezavisnim kandidatima da ozvaniče svoje učešće na izborima. Tela za upravljanje izborima će napraviti štampane ili elektronske glasačke listiće koji će se koristiti na dan izbora na osnovu podataka o partijama i kandidatima podnetim tokom registracije. Pošto će se podaci podneti tokom registracije koristiti za glasačke listiće, veoma je važno da svi podaci budu tačni, jer bi greške mogle da utiču na prihvatljivost i pravljenje izradu glasačkih listića.

U zavisnosti od izbornog sistema u zemlji i zakonskog okvira koji reguliše registraciju kandidata, taj proces će se u velikoj meri izvršiti bilo putem preporučene pošte ili lično. Opcija slanja poštom predstavlja manji zdravstveni rizik za one koji se prijavljuju i taj rizik je relativno jednostavno rešiti, i za one koji se prijavljuju i za službenike koji obrađuju prijave kandidata za registraciju. Kako je detaljnije opisano u odeljku „[Aktivnosti na biračkim mestima](#)“, osobe koje popunjavaju obrasce kod kuće treba da dezinfikuju ruke nakon završetka procesa, a idealno bi bilo da koverta u kojima se šalje pošta budu samolepljive. Ukoliko koverta nisu samolepljive, na njima treba da bude odštampano upozorenje da ne treba lepiti koverta pljuvačkom, sa predlogom bezbednih alternativa: npr. vlažan sunđer za aktivaciju lepka. Službenici koji primaju prijave poslate poštom treba da koriste rukavice, da se pridržavaju protokola za dezinfekciju ruku, da izbegavaju dodirivanje lica i da poštuju uslove u pogledu fizičke distance u objektu.

Napomene o postupcima za registraciju kandidata u ličnom prisustvu

Većina procesa za registraciju kandidata zahteva fizičko prisustvo potencijalnih kandidata u posebnoj kancelariji u nekom trenutku, bilo kako bi predali originalna zvanična dokumenta, potpisali obrasce ili se slikali za glasački listić.⁴⁰ U određenim momentima neophodno je i prisustvo predstavnika političke stranke ili svedoka, čime se povećava broj ljudi koji se okupljaju u istom objektu. Stoga prilikom odabira lokacije za ličnu registraciju kandidata službenici tela za upravljanje izborima treba da uzmu u obzir fizičku distancu za ljude koji čekaju u redu van zgrade ili u zgradi, protokole za pravilan ulaz i izlaz i dovoljno

prostora kako bi službenici mogli da funkcionišu u bezbednom okruženju. Pre ulaska u posebnu zgradu, podnosioci prijava treba da prođu kroz protokole za pravilnu dezinfekciju ruku. Poster i sa pratećim uputstvima takođe treba da budu izloženi.

Tela za upravljanje izborima sve više integrišu sisteme za registraciju kandidata sa kompjuterizovanim dizajnom glasačkih listića, zbog čega je neophodno da kandidati zvanično odobre lične podatke koji se unose u sistem u vreme registracije. Ublažavanje rizika od prenošenja COVID-19 u kancelarijama koje koriste integrisani kompjuterizovani sistem za registraciju kandidata obuhvatilo bi mere kao što su one navedene u odeljku „Registracija glasača“ za rukovanje tehničkom opremom, pravilnu razmenu dokumentacije, potpisivanje obrazaca i fotografisanje. Prilikom izrade smernica za registraciju kandidata, tela za upravljanje izborima treba da uključe uputstva kojima se osiguravaju pravilno fizičko distanciranje, dezinfekcija ruku i respiratorna higijena tokom čitavog procesa. I podnosioci prijava i članovi organa za sprovođenje izbora trebalo bi da nose maske za lice i eventualno rukavice, s obzirom na stalnu razmenu dokumenata i blizinu prilikom fotografisanja kandidata.

Napomene o potpisima podrške za registraciju kandidata

Uobičajena je praksa da se od potencijalnih kandidata zatraži da predaju minimalni broj potpisa podrške od glasača koji ispunjavaju uslove. Prikupljanje hiljada potpisa lično i rukovanje potpisanim spiskovima predstavlja nekoliko rizika od infekcije virusom korona, jer lica koja prikupljaju potpise i ona koja daju potpise treba da stupe u međusobnu interakciju i dodirnu isti predmet. Ukoliko je moguće, tela za upravljanje izborima treba da razmotre smanjenje broja potrebnih potpisa ili da dozvole onlajn prikupljanje potpisa preko bezbednih platformi.

Izborna kampanja

Napomene o tradicionalnim i novim medijskim kampanjama

Jednake mogućnosti za izbornu kampanju važne su za fer izbore. Iako će predstavnici sadašnjih vlasti i dalje imati pristup medijima i verovatno će biti dodatno izloženi tokom krize u oblasti javnog zdravlja, opoziciji, novim kandidatima i kandidatima sa manje sredstava može biti teže da se za njih čuje tokom vremena ograničenih javnih događaja ili kompletne izolacije. U mnogim zemljama, lica koja se trenutno nalaze na položajima su pretežno muškarci, a pomenute prepreke u kampanji takođe mogu otežati ženama kandidatima da se za njih čuje i da budu izabrane.

U tom kontekstu postaje još važnije da svi kandidati i stranke imaju fer pristup medijima i da se primenjuju propisi koji se odnose na političke finansije. Tela za upravljanje izborima treba da razmotre koordinaciju i sa državnim i sa privatnim medijima kako bi se partijama i kandidatima olakšao pristup medijima, i treba da preporuča medijima da organizuju više televizijskih debata kako bi se novim kandidatima dala šansa da predstavljaju svoje političke platforme. Tela za upravljanje izborima takođe treba da razmotre podsticajna sredstva za kandidate koji imaju manje sredstava za predstavljanje na izborima, kao što je oslobađanje od naknada za registraciju.

Ukoliko postoji mogućnost, tela za upravljanje izborima treba da podstaknu političke stranke da izvrše koordinaciju sa nadležnim zdravstvenim organima u pogledu konkretnih protokola za ublažavanje rizika tokom aktivnosti i da provere da li postoji dosledna poruka o borbi protiv bolesti. Debate, izjave za medije i drugi događaji koji se emituju na radiju, televiziji ili onlajn moraju da budu u skladu sa posebnim merama opreza za ublažavanje rizika. Učesnici moraju da sede najmanje dva metra udaljeni jedni od drugih, da koriste LZO (posebno maske za lice) u prisustvu drugih osoba i da se pridržavaju prethodno opisanih protokola za čišćenje ruku. Pošto čitanje sa usana nije moguće kada govornici nose maske, još su važniji pomoćni titlovi i tumači za znakovni jezik kako bi sadržaj bio dostupniji. Elektronski uređaji kao što su ekrani, tastature i mikrofoni moraju da budu dezinfikovani prema uputstvima proizvođača. Posebno kada se događaji prenose putem videa, učesnici moraju da imaju u vidu da se njihovo ponašanje posmatra, i

kao vođe ili osobe sa velikim uticajem na druge, moraju da daju dobar primer i prikažu odgovarajuće mere predostrožnosti za ublažavanje širenja bolesti.

Napomene o javnim skupovima

Pošto je većina zemalja uvela ograničenja broja ljudi na okupljanjima kako bi se ograničilo širenje bolesti COVID-19, javni izborni događaji kao što su skupovi u okviru kampanja uglavnom su ukinuti. Ukoliko ih nadležni organi odobre, ti događaji takođe se moraju odvijati u skladu sa nizom preporuka.

Javne skupove i ostale aktivnosti u okviru kampanje teško je kontrolisati i obično se odvijaju van direktnog delokruga tela za upravljanje izborima. Ipak, čak i u tom slučaju, tela za upravljanje izborima ili političke stranke mogu da sponzorišu onlajn forum, radionicu ili obuku u saradnji sa nadležnim zdravstvenim organima, na kojima se obrađuju osnove ublažavanja rizika i na kojima kandidati imaju priliku da pokrenu pitanja i probleme. U koordinaciji sa nadležnim zdravstvenim organima političke partije bi takođe trebalo da odrede edukativne materijale koji su pogodni za javne događaje. Kandidati i njihovi timovi moraju da preuzmu odgovornost za kontrolu poštovanja fizičke distance na svim skupovima, za proveru da li su sve rizične osobe zaštićene i za kontrolu poštovanja protokola ulaska u zgradu i izlaska iz nje kada su u pitanju aktivnosti koje se odvijaju u zatvorenim prostorima. Ti protokoli treba da obuhvate dezinfekciju ruku vodom i sapunom ili rastvorima na bazi alkohola pre ulaska i izlaska i propisno kretanje ljudi u zgradi i van nje kako bi se izbegao kontakt. Prisutne osobe takođe treba da nose maske za lice. Svi pozivi na javna okupljanja stranaka i kandidata treba da se sastoje i od dela koji se odnosi na javno zdravlje u kojem se navode ove smernice za učesće. I govornici se takođe moraju pridržavati svih mera predostrožnosti koje preporučuju nadležni zdravstveni organi, kao što su nošenje maski u prisustvu drugih, izbegavanje rukovanja sa pristalicama i bilo kog drugog oblika direktnog kontakta.

Napomene o kampanji od vrata do vrata

Ljudi koji obavljaju kampanje od vrata do vrata takođe se moraju pridržavati mera za ublažavanje rizika kako bi se ograničila interakcija među ljudima i ublažili rizici koji se javljaju zbog prenosa brošura i drugog materijala koji se koristi u kampanji. Kako je već prethodno pomenuto, veoma je važno da učesnici u kampanjama održavaju bezbednu distancu od drugih, da nose maske ili drugu zaštitnu opremu, kao i da usvoje načine za isporuku materijala kojima će se smanjiti bespotrebno dodirivanje (recimo, ostavljanje materijala pred vratima, a ne direktno uručivanje stanarima).

Napomene o dezinformacijama u pogledu bolesti COVID-19 i pričama u vezi sa bolešću koje se koriste za manipulaciju izlaznosti ili izbornih rezultata

Sadržaj poruka predstavlja još jedan važan aspekt izbornih kampanja. Tokom krize u oblasti javnog zdravlja, i predstavnici sadašnjih vlasti i kandidati opozicije mogu pokušati da iskoriste promene u izbornim procesima i strahove građana za sticanje političke koristi.⁴¹ Recimo, kandidati mogu da pokušaju da preuveličaju rizik od kontaminacije tokom izbora kako bi smanjili izlaznost birača u određenim regionima u kojima ne očekuje da će dobiti puno glasova, ili da pokrenu priče koje povezuju bolest sa određenim grupama kako bi naškodili kandidatima koji se povezuju sa tim grupama. Preporučuje se da tela za upravljanje izborima sastave kodekse ponašanja sa političkim strankama ili da uvedu odeljke koji se odnose na COVID-19 u postojeće kodekse ponašanja, da kažnjavaju one koji krše principe tih kodeksa i da pažljivo prate izborne kampanje kako bi mogla da identifikuju lica koja vrše prekršaje i da primene kazne.

Edukacija glasača

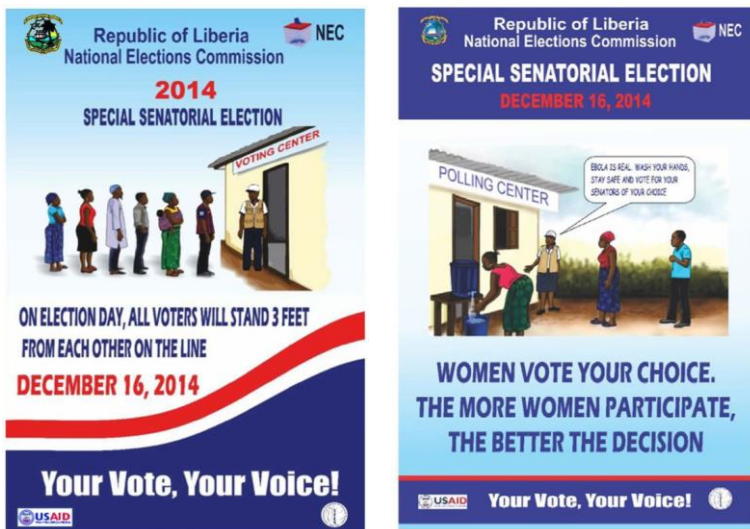
Napomene o informisanju glasača o bolesti i pratećim merama predostrožnosti

Edukacija je od izuzetnog značaja kako bi ljudi znali kako da se bezbedno ponašaju tokom izbornih

procesa i kako bi se otklonili neosnovani strahovi među članovima organa za sprovođenje izbora, glasačima i ostalim zainteresovanim stranama koji bi mogli da škode učešću. Glasači treba da shvate osnovne informacije o virusu, tome kako se prenosi i kako se sprečava njegovo prenošenje. Tela za upravljanje izborima takođe moraju da jasno objasne sve postupke i mere koje se preduzimaju u cilju smanjenja rizika i zaštite zdravlja glasača i drugih učesnika u izborima. Edukativni posteri, video-materijali i druga saopštenja za javnost koja se odnose na prenošenje virusa korona treba da se daju ili da budu izložena na svim javnim mestima na kojima se ljudi okupljaju tokom izbora. Svaka lokacija za registraciju glasača, kancelarija za registraciju kandidata, biračko mesto i stalna kancelarija tela za upravljanje izborima treba da dobije posebna uputstva o izlaganju postera i ostalih poruka o javnom zdravlju.

Prilikom izrade edukativnog materijala, tela za upravljanje izborima treba da se pridržavaju najboljih praksi iz oblasti zdravstvene pismenosti,⁴² kao što su:

- **Ograničavanje broja poruka:** Razmatrajte jednu ideju odjednom i dajte najviše tri ili četiri uputstva (npr. podsetnike i uputstva o dezinfekciji ruku, nedodirivanju lica ili površina koje nije neophodno dodirivati, obavljanju respiratorne higijene, nošenju maski za lice).
- **Saopštavanje glasačima šta da rade:** Koristite aktiv i pozitivan ton, usredsredite se na postupke i ono što glasači treba da urade, pre nego na ono što ne treba da urade (npr. „Dezinfikujte ruke pre i posle glasanja“ pre nego „Nemojte da glasate ili odete sa biračkog mesta a da ne dezinfikujete ruke“).
- **Biranje reči:** Da biste bili jasni, koristite kratke rečenice i jednostavne ili poznate reči, izbegavajući tehničke ili naučne izraze i nepotrebne skraćenice ili akronime. Jezik takođe treba da bude kulturološki podesan.
- **Biranje vizuelnih prikaza:** Koristite fontove i veličine koje se lako čitaju i slike koje ilustruju željeno ponašanje u pogledu zdravlja. Slike treba da budu u visokoj rezoluciji kako bi mogle da se štampaju u većim formatima, kulturološki relevantne i osetljive.

Primeri materijala za edukaciju glasača iz Liberije tokom epidemije ebola 2014.

Tela za upravljanje izborima takođe treba da se pozabave kampanjama sa dezinformacijama i govorom mržnje protiv marginalizovanih grupa tokom edukacije glasača.

Napomene o informisanju glasača o novim izbornim postupcima

Ne samo da građani moraju da budu dobro informisani o virusu i tome kako se širi već moraju i da razumeju svaki korak izbornog procesa koji se možda promenio kako bi mogli da se pridržavaju zdravstvenih mera predostrožnosti. Ukoliko, recimo, glasači više ne predaju svoje identifikacione dokumente članovima biračkih odbora kako bi se izbeglo eventualno prenošenje, nova uputstva za

verifikaciju glasača moraju da budu jasna i da se unapred objasne putem saopštenja u javnosti i drugim vrstama kampanja, izloženim na biračkom mestu i ponovljenim od strane članova biračkih odbora, po potrebi. Tela za upravljanje izborima i OCD treba takođe da vrše koordinaciju sa drugim organizacijama kako bi se omogućilo da edukacija glasača dopre do često marginalizovanih zajednica i da da poruke učine dostupnim, recimo putem titlovanja i znakovnog jezika.

Ukoliko se koriste alternativne metode za aktivnosti kao što su registracija birača, nominacija kandidata ili glasanje, tela za upravljanje izborima moraju još veću pažnju obratiti na saopštavanje novih uputstava građanstvu. Onlajn obrasci ili obrasci koji se šalju poštom treba da budu što jednostavniji, da uz njih budu priložena detaljna uputstva, i da nakon njihovog podnošenja slede potvrde ili druge garancije građanima da su svoj zadatak izvršili na odgovarajući način. Uvođenje novih postupaka i tehnologija može izazvati sumnjičavost, posebno u polarizovanim sredinama u kojima jedna stranka ili više stranaka mogu imati koristi od podrivanja legitimiteta procesa. Transparentnost informacija i podrška javnosti u upoznavanju sa novim metodama stoga su od velike važnosti za prihvatanje rezultata.

“ Uvođenje novih postupaka i tehnologija može izazvati sumnjičavost, posebno u polarizovanim sredinama u kojima jedna stranka ili više stranaka mogu imati koristi od podrivanja legitimiteta procesa. Transparentnost informacija i podrška javnosti u upoznavanju sa novim metodama stoga su od velike važnosti za prihvatanje rezultata.“

Registracija glasača

Načini registracije glasača

Zakonski okviri za registraciju glasača razlikuju se od zemlje do zemlje. Najjednostavniji proces koji koristi oko 36 procenata zemalja,⁴³ jeste kada tela za upravljanje izborima preuzme podatke za spisak birača direktno iz matičnih knjiga ili evidencije poreskih organa. Tela za upravljanje izborima onda raspoređuju glasače koji ispunjavaju uslove na biračka mesta i obaveštavaju ih o lokaciji tih biračkih mesta poštom, SMS porukama ili internet stranicama tela za upravljanje izborima. Ipak, u većini zemalja razmena informacija mora se odvijati između potencijalnih glasača i nadležnog organa za glasanje, i to ili uživo ili indirektno, recimo putem obrazaca koji se šalju poštom ili registracijom glasača putem interneta.

Neki procesi registracije glasača mogu da dovedu do okupljanja, posebno na početku i kraju perioda registracije, jer tela za upravljanje izborima i političke stranke organizuju akcije registracije glasača. Iako su rizici koji se javljaju tokom procesa registracije glasača uz lično prisustvo uglavnom slični onima koji se javljaju prilikom glasanja uz lično prisustvo, oni su znatno manji u prvom slučaju jer se obično manji broj ljudi registruje istog dana. Osim toga, broj predstavnika tela za upravljanje izborima, medija, domaćih i međunarodnih posmatrača i predstavnika stranaka takođe je znatno manji tokom registracije, te je samim tim i primena pravilne distance olakšana. Ipak, ukoliko to zakonski propisi dozvoljavaju, tela za upravljanje izborima treba da razmotre produženje perioda registracije ili raspoređivanja ljudi za različite datume kako bi se izbegla okupljanja. Detaljne preporuke u pogledu izbora lokacija, planiranja njihovog rasporeda i opcija za dezinfekciju mogu se naći u odeljku „[Aktivnosti na biračkim mestima](#)“.

Napomene o opremi i materijalima za registraciju glasača

Tokom poslednje dve decenije države sve više uvode biometrijska rešenja za registraciju birača kako bi se smanjio rizik od prevare. Ovaj pristup koji uključuje jačanje integriteta povećao je poverenje građana u biračke spiskove, ali je zbog njega registracija glasača postala složenija i povećane su mogućnosti za prenošenje bolesti. Pored rada na laptopovima, digitalnim kamerama i skenerima za otiske prstiju za novu biometrijsku komponentu, službenici za registraciju često i dalje moraju da popunjavaju

tradicionalne registracione obrasce. Tela za upravljanje izborima moraju da budu u stanju da ublaže rizik od prenošenja virusa korona na delotvoran način, bilo da koriste procese zasnovane na papiru ili elektronsku opremu.

Osobe koje se registruju za glasanje često moraju da predaju popunjene obrasce i identifikaciona dokumenta službenicima za registraciju. Ta dokumenta mogu da ostanu inficirana patogenima satima ili danima, u zavisnosti od materijala,⁴⁴ tako da rukovanje njima treba izbeći ukoliko je to moguće. Takođe postoje rizici od dodira sa zaraženim površinama i predmetima kada je u pitanju deljenje kancelarijskog materijala, kao što su olovke za popunjavanje i potpisivanje prijave za registraciju. Tela za upravljanje izborima treba da razmotre podsticanje lica koja se registruju da koriste svoje olovke, naglašavajući taj zahtev i sve druge uslove – na primer, o boji mastila – u kampanjama namenjenim javnosti. Kancelarija za registraciju takođe mora da stavi na raspolaganje niz olovaka za jednokratnu upotrebu i da zahteva da se one odlože na pravilan način, jer dezinfekcija olovaka nakon svake osobe maramicama za dezinfekciju oduzima previše vremena.

Drugi glavni rizik od transmisije tokom ovog procesa povezan je sa pravilnom distancom između lica koje se registruje i službenika za registraciju. Potrebno je izraditi protokol prema kojem se lica koja se registruju stavljaju svoja dokumenta u čist deo na posebno za to namenjenom stolu, pre nego što se vrate na bezbednu udaljenost od dva metra – prikazanu oznakama na podu ili zidu – kako bi članovi organa za sprovođenje izbora mogli da pristupe dokumentima i provere imena, fotografije i potpise. Alternativno, lica koja se registruju i službenici za registraciju mogu biti odvojeni pregradama od pleksiglasa koje se često dezinfikuju. Posebne delove u kojima lica koja se registruju mogu da popune obrasce takođe je potrebno često dezinfikovati i označiti kako bi se održala pravilna distanca među ljudima.

U zemljama u kojima se koriste različiti oblici tehnologija za registraciju glasača, kao što je snimanje biometrijskih podataka skenerima za otiske prstiju, digitalne kamere i uređaji za snimanje dužice oka, potrebno je primeniti određene dodatne protokole. Tela za upravljanje izborima moraju da se obrate proizvođačima kako bi dobila detaljna uputstva o tome koji se proizvodi mogu koristiti i kako se koriste za dezinfekciju opreme bez njenog oštećenja. Komisija za pomoć u izborima SAD sastavila je korisnu listu resursa od različitih dobavljača i proizvođača sa smernicama o tome kako čistiti glasačke mašine i drugu izbornu tehnologiju.⁴⁵ Tehnologija za otiske prstiju bez dodira i uređaji za prepoznavanje lica, ukoliko postoje, predstavljaju još bolje opcije, jer se njima sasvim izbegava rizik od zaraženih površina i predmeta. Novija tehnologija za prepoznavanje lica može da identifikuje glasače čak i kada nose maske. Službenici za registraciju moraju takođe imati u vidu fizičku distancu dok fotografišu lica koja se registruju ili prilikom snimanja njihovih dužica. Snimanje fotografije koja se kasnije može iskoristiti za prepoznavanje lica obično zahteva distancu između kamere i predmeta manju od dva metra. U nekim uređajima kamera predstavlja sastavni deo seta za biometrijsku registraciju glasača, zbog čega lice koje njome rukuje mora da se približi licima koja se registruju. U takvim slučajevima, službenici za registraciju treba da nose kvalitetnu LZO.

Ukoliko više od jednog službenika koristi laptop ili desktop za registraciju glasača, mašinu treba dezinfikovati na kraju svake smene, kao i drugu perifernu opremu, kao što su miš, štampač i drugi kancelarijski materijali koje službenici za registraciju rutinski koriste (npr. heftalice, markeri, materijali za povezivanje kartica za registraciju glasača).

Odabir i obuka članova biračkih odbora

Napomene o odabiru članova biračkih odbora

Iako nijednom građaninu koji ispunjava uslove ne bi trebalo uskratiti pravo da učestvuje u izborima kao član biračkog odbora, u vanrednim okolnostima kao što je kriza u oblasti javnog zdravlja, tela za upravljanje izborima treba da razmotre određena ograničenja ili upozorenja prilikom započinjanja procesa

odabira. Prva napomena se odnosi na zdravstvene radnike. Tokom krize u oblasti javnog zdravlja kao što je COVID-19, preopterećene su bolnice i druge zdravstvene ustanove, a zdravstveni radnici su stalno zauzeti velikim prilivom pacijenata kojima je potrebna zdravstvena nega. Posebno u zemljama u kojima angažovanje u biračkim odborima predstavlja obavezu, tela za upravljanje izborima treba da razmisle o oslobađanju svih zdravstvenih radnika te obaveze. Grupe ljudi koje su u povećanom riziku od infekcije ili koje imaju teže simptome i više stope smrtnosti od bolesti takođe treba osloboditi učešća u biračkim odborima. U slučaju COVID-19 pokazalo se da su starije osobe i osobe sa ozbiljnim osnovnim medicinskim stanjima u povišenom riziku od teške bolesti. Tela za upravljanje izborima treba da razmisle o tome da oslobode te osobe obaveze ili da najmanje obezbede svu zaštitnu opremu i razumne uslove koji su im potrebni da izvrše svoju obavezu na delotvoran i bezbedan način.

Uprkos potencijalnom smanjenju izlaznosti birača zbog zdravstvene krize, tela za upravljanje izborima treba da razmisle o obuci više, a ne manje članova biračkih odbora. Pošto se više njih može razboleti, ili će morati da neguje bolesne članove porodice, ili će jednostavno odustati zbog straha od bolesti neposredno pre dana izbora,⁴⁶ važno je da mogu da imaju kvalifikovane, obučene zamene.

Napomene o obukama članova biračkih odbora za koje je potrebno lično prisustvo

Tokom krize u oblasti javnog zdravlja, rutinske obuke članova biračkih odbora i svih osoba uključenih u izborni proces treba dopuniti dodatnom obukom sa osnovnim informacijama o virusu, sa posebnim fokusom na načine njegovog prenošenja i metode sprečavanja. Članovi biračkih odbora takođe moraju da dobiju posebna uputstva o tome kako da sačuvaju svoje zdravlje i zdravlje glasača okom izbornog procesa, kao što su ona o tome kako se nose maske i rukavice kada su potrebne, kada i kako dezinfikovati ruke i površine, kako kontrolisati redove i kako podsetiti glasače da se ponašaju na odgovarajući način tokom čitavog procesa. Materijali za obuku moraju biti prilagođeni kako bi obuhvatili ovaj sadržaj i sve posebne mere koje članovi biračkih odbora i glasači treba da preduzmu.

Tela za upravljanje izborima takođe treba da imaju u vidu da će čak i iskusnim članovima biračkih odbora biti potrebna dodatna pažnja ukoliko se uvode novi postupci u izborni proces kao posledica krize u oblasti javnog zdravlja. Sve takve sadržaje neophodno je jasno prikazati u materijalu za obuku i preneti članovima biračkih odbora kako bi se odgovorilo na pitanja, dala sva neophodna pojašnjenja i proverilo da li se razumeju materijal. Ukoliko se obuke mogu održati uz lično prisustvo, članovi organa za sprovođenje izbora moraju uzeti u obzir veličinu grupe (poštujući ograničenja broja ljudi koji se mogu okupiti u nekom trenutku) i distancu između polaznika, prebacujući obuku u veće prostorije ukoliko je potrebno više prostora. Neophodno je obezbediti sve proizvode koji su potrebni za dezinfekciju ruku i površina (videti detaljnije informacije u odeljku „[Aktivnosti na biračkim mestima](#)“), i izložiti postere sa uputstvima i podsetnicima za dezinfekciju ruku u respiratornu higijenu u celom objektu.

Napomene o virtuelnim obukama i obukama na daljinu

Ukoliko se obuka članova biračkih odbora može održati na daljinu, posebno putem virtuelnih časova i onlajn platformi, problem okupljanja može biti rešen, ali se javlja niz drugih izazova. Tela za posmatranje izbora moraju se postarati za to da svi članovi biračkih odbora mogu lako da pristupe obuci, za šta su potrebni brzi internet i pristup tehnologiji u čitavoj zemlji i svim socijalnim grupama. Format obuke takođe mora da bude inkluzivan i pristupačan svima, uključujući osobe sa invaliditetom i osobe koje nisu najbolje upoznate sa novim tehnologijama. Tela za upravljanje izborima takođe mogu da razmisle o tome da stave na raspolaganje članovima biračkih odbora računare sa pristupom internetu i asistente kako bi mogli da završe obuku. Mesto na kojem se održava obuka mora da ispunjava sve standardne uslove za dezinfekciju i distancu (tj. pravilna dezinfekcija nakon svakog korisnika i najmanje dva metra razmaka između stolova sa računarima), i treba razmotriti i vremenske periode kako bi se smanjio broj osoba u objektu u svakom trenutku.

Pored ovih mera za zaštitu članova biračkih odbora koji pohađaju obuku, tela za upravljanje izborima

takođe treba da razmotre tehnike kojima će se obezbediti da osobe zaista i završe obuku i steknu sva neophodna znanja. Kada su u pitanju sesije koje se sprovode na daljinu, možda će biti teže da tela za upravljanje izborima saznaju da li polaznici gledaju video-snimke, čitaju materijale i obraćaju pažnju na sadržaj. Prilikom izrade virtuelnih materijala, tela za upravljanje izborima treba da razmisle o uvođenju sistema za proveru praćenja sadržaja, kvizove i testove pre i nakon obuke kako bi se pratila delotvornost obuke. Članovi biračkih odbora treba da budu u obavezi da ostvare određeni rezultat pre nego što dobiju potvrdu o završenoj obuci.

Domaći i međunarodni posmatrači izbora i predstavnici stranaka

Napomene o odabiru i angažovanju posmatrača na izborima

Posmatrači izbora i predstavnici stranaka predstavljaju sastavni deo izbornog procesa i obezbeđuju važne zaštitne mere protiv neregularnosti i prevare na biračkom mestu. Kako bi se smanjili rizici za ta lica, tela za upravljanje izborima, posmatračke organizacije i političke stranke mogle bi da razmotre smanjenje broja posmatrača i predstavnika stranaka u svakom objektu, ili da ih rotiraju kako bi se omogućilo da manji broj ljudi bude prisutan na istom mestu u isto vreme. Pored smanjenja njihovog broja, posmatrači i predstavnici stranaka mogu ublažiti zdravstvene rizike tako što će izbegavati direktan fizički kontakt sa glasačima, članovima organa za sprovođenje izbora i izbornim materijalima, i održavati preporučenu fizičku distancu. Posmatrači i predstavnici stranaka takođe treba da nose maske kako bi smanjili rizik od prenošenja.

Pre angažovanja, kao i u slučaju obuke članova biračkih odbora, i posmatračke organizacije i političke stranke treba takođe da obezbede posmatračima i predstavnicima stranaka edukativne materijale i obuku o virusu korona, njegovom prenošenju i tome kako adekvatno nositi zaštitnu opremu, dezinfikovati ruke i obavljati respiratornu higijenu. Tela za upravljanje izborima i posmatračke organizacije takođe treba da oslobode rizične osobe i zdravstvene radnike učešća u posmatranju izbora, i da se postaraju za to da oni budu upoznati sa svim rizicima učešća.

Napomene o akreditaciji posmatrača i predstavnika političkih stranaka

Iako imaju različite uloge, i posmatrači izbora i predstavnici stranaka moraju skoro uvek biti akreditovani od strane tela za upravljanje izborima pre nego što mogu da preuzmu svoje određene dužnosti. To često znači da će članovi organa za sprovođenje izbora morati da prime i obrade veliki broj prijava za akreditaciju u prilično ograničenom vremenskom periodu. Taj proces akreditacije postaje sve složeniji. Domaće organizacije obično prvo moraju da podnesu prijavu telu za upravljanje izborima kako bi bile sertifikovane kao subjekti za posmatranje izbora. Kada bude sertifikovana, organizacija podnosi prijave za svakog pojedinačnog posmatrača. U nekim slučajevima to se može uraditi onlajn, putem posebne internet stranice.⁴⁷ Kada ih odobri telo za upravljanje izborima, prave se akreditacione identifikacione kartice i vraćaju se posmatračkom subjektu radi interne distribucije. Ipak, češće se koriste manuelni procesi, te je neophodno da se svaki posmatrač lično pojavi u određenoj kancelariji tela za upravljanje izborima na terenu. U takvim kancelarijama tim službenika prima i obrađuje prijavne obrasce i izdaje identifikacione kartice na kojima se nalaze lični podaci te osobe, uključujući i fotografiju. U određenom broju zemalja službenici fotografišu osobe na licu mesta. Povremeno se plaća i taksa, te je potreban transfer gotovine ili platne kartice od osobe do osobe. Akreditacija predstavnika stranke takođe često predstavlja proces iz dva koraka, iako tela za upravljanje izborima obično smatraju stranke ili kandidate koji su se uspešno registrovali kao one koji su se automatski kvalifikovali za podnošenje prijava za predstavnika stranke. Nivo interakcije među ljudima u ovom procesu može biti sličan kao u procesu koji se odnosi na posmatrače, jer i predstavnici stranaka često moraju lično da se pojave kako bi potpisali akreditacione obrasce i kako bi se fotografisali za svoje identifikacione kartice.

Ublažavanje rizika od prenošenja virusa u kancelarijama tela za upravljanje izborima zaduženim za akreditaciju posmatrača na izborima i predstavnika stranaka zahteva kombinaciju pristupa koji se koriste

za registraciju glasača i aktivnosti na biračkim mestima. Kada se koristi integrisani kompjuterizovani sistem akreditacije za beleženje ličnih podataka i fotografija, treba uzeti u obzir standardne protokole koji su prethodno pomenuti kada je u pitanju rad sa tehničkom opremom. Pogledajte odeljke „[Registracija glasača](#)“ i „Aktivnosti na biračkim mestima“ radi detaljnijih informacija. Osim toga, pravilna razmena dokumentacije, potpisivanje obrazaca i dezinfekcija delova u objektu koji se često koriste i dodiruju treba da se vrši tokom čitavog procesa akreditacije. Ukoliko je to moguće, tela za upravljanje izborima treba da razmisle o uvođenju ili proširenju procesa onlajn akreditacije kako bi se smanjila potreba za akreditacijom uz lično prisustvo. Tela za upravljanje izborima takođe treba da uključe sve ove napomene o javnom zdravlju u svoje smernice za akreditaciju posmatrača na izborima i predstavnika stranaka.

2. faza: Dan izbora i procesi nakon izbora

Aktivnosti na biračkim mestima

Proces glasanja na dan izbora je dešavanje na kojem se okuplja najveći broj ljudi koji stupaju u interakciju jedni sa drugima, te predstavlja i najveći potencijal za prenošenje virusa. Na dan izbora većina ljudi bliže doživljava proces i stvara svoje mišljenje o tome, uključujući i prikladnost postupaka i integritet i kredibilitet izbora uopšte. Na sreću, glasačko mesto je sredina nad kojom tela za upravljanje izborima mogu da zadrže najveću kontrolu, i potrebno je uložiti napore u to da rizik na svakom mestu bude skoro nula. Čak i ukoliko nijedan glasač ili član biračkog odbora nema nikakve simptome bolesti COVID-19, ukoliko je inficiran, ipak može da prenese virus drugima dok je asimptomatičan. Stoga je neophodno preduzeti sve mere predostrožnosti kao da bi svaka osoba na glasačkom mestu mogla da bude inficirana.

Napomene o lokaciji biračkog mesta

Čak i kada se uzme u obzir sezonski aspekt (pogledati odeljak „[Planiranje izbora i resursa](#)“), loše vremenske prilike ipak mogu da utiču na izbore i da dovedu do veće koncentracije ljudi u zatvorenom prostoru. Članovi organa za sprovođenje izbora moraju da odrede prostore koji su dovoljno veliki za bezbedno okupljanje velikog broja ljudi u slučaju kiše i grmljavine. Idealno bi bilo da objekti imaju otvorene prostore ili nekoliko prozora i vrata, što će omogućiti bolju prirodnu ventilaciju. Ukoliko je moguće, sedenje i čekanje u redu treba organizovati tako da se spreči da vetar prenosi kapljice sa osobe na osobu. Ti prostori treba da se nalaze u javnim objektima i na drugim javnim mestima, ali treba ih odrediti unapred. Članovi organa za sprovođenje izbora moraju da provere da li su odabrani objekti

pristupačni i da imaju u vidu planove za reagovanje u hitnim situacijama, kako bi mogli da upute glasače u te natkrivene delove uz istovremenu primenu protokola za ulaz u objekat, fizičku distancu, dezinfekciju ruku i izlaza iz objekta.

Osim pronalaženja objekata odgovarajuće veličine sa natkrivenim delovima, tela za upravljanje izborima takođe treba da se postaraju za to da biračka mesta budu smeštena u bezbednim, pristupačnim delovima i da ne povećavaju zdravstvene rizike za rizične grupe. Recimo, ukoliko su deca podložnija bolesti, biračka mesta treba udaljiti od škola. U slučaju COVID-19, pošto su starije osobe i osobe sa ozbiljnim osnovnim medicinskim stanjima u povišenom riziku od teške bolesti, tela za upravljanje izborima treba da razmisle o udaljavanju biračkih mesta iz oblasti u kojima se te rizične grupe okupljaju ili stanuju, kao što starački domovi i bolnice. Ipak, važno je pomenuti da te promene ni u kom slučaju ne mogu lišiti prava te rizične grupe. U zavisnosti od zakonskih okvira u njihovim zemljama, tela za upravljanje izborima treba da razmotre alternativne opcije kao što su štampanje glasačkih listića koji se šalju poštom za takve glasače, odobravanje glasanja putem punomoćnika ili određivanje posebnih vremenskih perioda u kojima ti glasači mogu da glasaju, kako ne bi proveli previše vremena čekajući u redu i u potencijalnom kontaktu sa drugim ljudima.

Napomene o rasporedu na biračkom mestu

I raspored na svakom biračkom mestu mora se pažljivo planirati. Prilikom postavljanja stolova i stolica za članove biračkih odbora treba voditi računa o potrebnoj fizičkoj distanci, a članovi bi trebalo da kontrolišu protok glasača u svakoj fazi procesa glasanja kako bi se izbegao direktni kontakt među ljudima i omogućilo vreme za dezinfekciju bilo kog dela opreme. Tela za upravljanje izborima takođe treba da razmotre uklanjanja svih koraka koji bi mogli da dovedu do nepotrebnog dodirivanja predmeta. Recimo, tela za upravljanje izborima mogu da izaberu objekte sa manje vrata ili sa vratima koja se automatski otvaraju i zatvaraju kako bi se izbeglo dodirivanje kvaka na vratima, kao i da koriste fiksirane kabine radije nego zavese kako bi se izbeglo da glasači dodiruju tkaninu. Sedišta za više osoba, posebno klupe i stolice smeštene jedne pored drugih treba ukloniti, a na glasačkom mestu

Iako zavese pomažu da se zadrži tajnost glasanja u Ukrajini, trebalo bi ih izbegavati tokom krize izazvane bolešću COVID-19 kako bi se smanjila mogućnost prenošenja virusa.

treba da se nalazi što je manje moguće nepotrebnih predmeta i površina. Ukoliko postoje, zaštitne pregrade od pleksiglasa ili drugih providnih materijala treba postaviti na stolove koje koriste članovi biračkih odbora u radu kako bi se dodala zaštitna barijera između članova biračkih odbora i glasača i blokirao prenos virusnih kapljica sa osobe na osobu. Te zaštitne pregrade treba često dezinfikovati.

Napomene o protokolima za čekanje u redu i postupcima ulaska i izlaska

Pošto dan izbora predstavlja momenat celokupnog procesa u kojem se okuplja najveći broj ljudi, to je takođe i vreme najvećeg rizika. Iako se treba pridržavati opštih principa fizičke distance prilikom svih socijalnih okupljanja, potrebno je uvesti posebne odredbe na dan izbora kako bi se obezbedilo poštovanje lične distance dok se stoji u redu, uz primenu jednostavnih sistema koji su prethodno već opisani, kao što su vrpce sa malim čvorovima ili trakama na razmacima od dva metra, kako bi se pomoglo službenicima za praćenje da obezbede odgovarajući razmak. Kako bi se izbeglo dodirivanje vrpce, još je bolje zalepiti na pod oznake gde bi svaka osoba trebalo da stoji. U svim situacijama u kojima je neophodno da se stoji u redu, edukativni poster treba da se usredsrede na fizičko distanciranje i načine prenošenja virusa, a članovi biračkih odbora treba da dobiju zadatak da primenjuju smernice o fizičkoj distanci u redovima.

Kako bi se smanjio rizik od kontakta među ljudima prilikom njihovog učešća u procesu glasanja, tela za upravljanje izborima takođe treba da razmotre izradu protokola koji opisuju put glasača od početka do kraja. Kada je u pitanju COVID-19, ti protokoli treba da obuhvate dezinfekciju ruku na ulasku ili pre glasanja i eventualno pre izlaska, radi dodatnih mera predostrožnosti. Glasace treba podstaći da pokrivaju usta i nos maskama tokom čitavog procesa kako bi se širenje respiratornih kapljica svelo na najmanju moguću meru. Ukoliko postoji nestašica profesionalnih maski, glasači mogu da koriste jednostavne maske kućne izrade napravljene od čvrsto upredenog pamuka, kao što su prošivene tkanine ili pamučni čaršavi.

Osobama sa dijagnozom COVID-19 koje su u stanju da izlaze iz svojih kuća zbog glasanja treba objasniti da koriste posebna biračka mesta, posebne redove i kabine, ili da dođu na biračko mesto u posebnim vremenskim periodima kako bi se izbegao kontakt sa zdravim osobama. Članovi biračkih odbora koji rade na tim biračkim mestima treba da imaju obezbeđenu dodatnu LZO poput mantila za jednokratnu upotrebu i medicinskih štitnika za lice. Tela za upravljanje izborima takođe treba da se postaraju za to da članovima biračkih odbora nije neprijatno da prihvate takve pozicije i da razmotre povećanje podsticajnih sredstava za njih.

Tela za upravljanje izborima takođe treba da razmotre određivanje posebnog vremenskog perioda u kojem rizični glasači mogu da glasaju ili da organizuju posebne redove za te osobe kako bi se skratilo vreme koje moraju da provedu u javnosti.

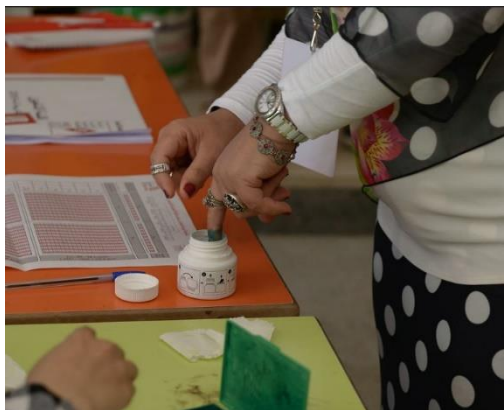
Napomene o verifikaciji glasača i glasanju

Različite zemlje imaju različite zahteve u pogledu verifikacije glasača i različite metode glasanja. Metode verifikacije glasača mogu da budu, recimo skeniranje otisaka prstiju, pokazivanje identifikacionog dokumenta glasača ili potpisivanje izvoda iz biračkog spiska. Glasanje se može obavljati obeležavanjem papirnih glasačkih listića ili upotrebom elektronskih mašina. Za skoro sve od navedenog neophodno je rukovanje predmetima i njihovo dodirivanje. Kao i u slučaju ostalih mera za sprečavanje dodirivanja zaraženih površina i predmeta, preporuke za ublažavanje rizika u slučaju procesa verifikacije glasača i glasanja osmišljene su tako da smanje potrebu za rukovanjem predmetima i njihovo dodirivanje, osiguraju da inficirane osobe ne kontaminiraju predmete koje treba da dodiruju drugi, ili osiguraju dezinfekciju kontaminiranih predmeta pre nego što inficiraju druge.

Na primer, kada su u pitanju lične karte glasača, nepotrebno dodirivanje se može izbeći izradom protokola na osnovu kojih će svaki glasač staviti svoj dokument na čisti deo stola koji koristi birački odbor pre nego što se dovoljno udalji, kako bi član glasačkog odbora mogao da pristupi dokumentu i da bez dodirivanja proveri ime i prezime, fotografiju i potpis. Kada su za verifikaciju glasača potrebni potpisi ili kada je

neophodno da glasači zaokružuju brojeve na glasačkim listićima, tela za upravljanje izborima mogu da obezbede olovke za jednokratnu upotrebu, podstiču glasače da donose svoje olovke ili da dezinfikuju olovke posle svakog glasača, što je zadatak koji oduzima dosta vremena. Dezinfekcija ruku pre postupaka i dalje se preporučuje kako bi se izbegla kontaminacija samog izvoda iz biračkog spiska. Glasači takođe treba da puste da im se ruke sasvim osuše kako bi se izbegla oštećenja papira.

Kod većine biometrijskih skenera i mašina za elektronsko glasanje neophodno je da glasači dodirnu ekran. Kao i u slučaju preporuka za biometrijske uređaje za registraciju glasača, tela za upravljanje izborima moraju da se obrate proizvođačima kako bi dobila detaljna uputstva o tome koji se proizvodi mogu koristiti i kako se koriste za dezinfekciju opreme bez njenog oštećenja. Tehnologija za otiske prstiju bez dodira i uređaji za prepoznavanje lica, ukoliko postoje, predstavljaju još bolje opcije, jer se njima sasvim izbegava rizik od zaraženih površina i predmeta. U slučaju mašina za elektronsko glasanje

Članovi biračkih odbora ili direktno glasači mogu da nanesu neizbrisivo mastilo. Poželjni su aplikatori kojima se smanjuje potreba za kontaktom među ljudima.

da ih sasvim osuše pre nego što im se mastilo nanese na prste i nokte. Glasači takođe treba da puste mastilo da se osuši pre ponovne dezinfekcije ruku radi boljih rezultata. Ukoliko je moguće, tela za upravljanje izborima treba da razmotre mastila koja se isporučuju u posudama za samostalno nanošenje, kao što su bočice, kako bi se smanjila potreba za kontaktom između članova biračkih odbora i glasača.⁴⁸

takođe je potrebno da glasači dodirnu ekrane ili tastere, tako da tela za upravljanje izborima moraju da saznaju kako se dezinfikuju oprema, a da se ne ošteti, ili da koriste zaštitni film za jednokratnu upotrebu ili drugi providni materijal kako bi se izbegao direktni kontakt sa tim površinama.

Konačno, ukoliko se neizbrisivo mastilo koristi kako bi se obeležili glasači koji su glasali, tela za upravljanje izborima treba da podstaknu glasače da dezinfikuju ruke primenom jedne od preporučenih metoda i

Napomene o pomoći prilikom glasanja

Nekim glasačima, posebno onima sa invaliditetom, možda će biti potrebna pomoćna sredstva ili pomoć drugih osoba da glasaju. Ukoliko se kao pomoć glasačima sa invaliditetom da glasaju nezavisno i tajno koriste slušalice, taktilni vodiči za glasanje ili druga pomoćna sredstva, tu opremu ili materijale potrebno je pravilno dezinfikovati nakon svakog glasača koji ih upotrebi. Kada se zahteva pomoć drugog lica, verovatno neće biti moguće pridržavati se potrebne fizičke distance, te i asistent i glasač treba da nose LZO poput maski ili štitnika za lice i da dezinfikuju ruke pre i posle glasanja.

Napomene o toaletima

Toaleti predstavljaju jedinstvene izazove tokom masovnih okupljanja, jer je veoma teško kontrolisati ponašanje u izdvojenim prostorijama u kojima je najveća verovatnoća za razmenu telesnih tečnosti. Osobe koje se ne osećaju najbolje verovatno će otići na ta

mesta kada kašlju. Kako bi se omogućilo lakše, pristupačnije pranje ruku i izbegla okupljanja u toaletima, mesta za pranje ili dezinfekciju ruku sa sapunom i vodom ili rastvorima na bazi alkohola treba da budu postavljena van svih toaleta, u skladu sa zahtevima u pogledu pristupačnosti. U zavisnosti od kulturoloških očekivanja, ta mesta mogu da budu odvojena po polovima kako žene glasači mogle da izbegnu neprijatnosti. Tamo gde je to moguće takođe treba obezbediti rodno neutralne toalete. Posterima sa uputstvima i podsetnicima o tome kako se detaljno dezinfikuju ruke treba da budu istaknuti blizu tih mesta.

Napomene o bezbednosti biračkih mesta

U nekoliko zemalja već se koriste snage bezbednosti kako bi se održali mir i civilizovanost na biračkim mestima tokom izbora. Tokom kriza u oblasti javnog zdravlja, rad tih snaga bezbednosti se komplikuje zbog tenzija i straha koji glasači osećaju, što može dovesti do eskalacije sukoba. Percepcija da svaka osoba može da predstavlja pretnju po zdravlje doprinosi tim tenzijama, te tela za upravljanje izborima moraju da preduzmu mere predostrožnosti da spreče da glasači i kandidati iskoriste tu situaciju. Snage bezbednosti moraju da dobiju posebnu obuku o svim merama za ublažavanje rizika koje se uvode i tome kako da ih primene, a da ne dovedu sebe ili lice koje krši pravila u zdravstveni rizik. Veoma je važno da kada se primenjuju fizička distanca ili drugi propisi snage bezbednosti ne koriste preteranu silu.

Napomene o otpadnom materijalu

Iako do danas nema dokaza o prenošenju virusa COVID-19 putem rukovanja otpadom, uključujući medicinski otpad, sve materijale koji se koriste za dezinfekciju ljudi i površina i predmete za jednokratnu upotrebu koji se ne dezinfikuju (npr. olovke za jednokratnu upotrebu, zaštitni film) treba smatrati potencijalno zaraženim i treba ih prikupljati u odgovarajućim kontejnerima i kesama.⁴⁹ Odlaganje potencijalno inficiranog otpadnog materijala treba obavljati u skladu sa smernicama državnog nadležnog zdravstvenog organa. Tokom izbora se papirne maramice, maramice za dezinfekciju, rukavice, maske, olovke za jednokratnu upotrebu, zaštitni film i drugi otpadni materijali moraju odlagati u određene kontejnere ili kese. Članovi biračkih odbora i čistači koji prikupljaju taj otpadni materijal treba da nose izdržljive rukavice i maske prilikom transporta otpada do najbliže zdravstvene ustanove, objekta za odlaganje infektivnog otpada ili drugih mesta za preradu. Taj proces treba da se zasniva na direktnim smernicama lokalnih nadležnih zdravstvenih organa.

Žena kojoj druga osoba pomaže da glasa u Nepal. Kada se pruža pomoć pri glasanju, nije uvek moguće poštovati fizičku distancu i preporučuje se LZO.

Napomene o produženju dana za glasanje

Kako je već pomenuto u ovom dokumentu, čekanje u redu i ostali postupci u okviru biračkih mesta mogu da dovedu ljude u povećani rizik od direktnog kontakta sa drugim ljudima ili sa respiratornim kapljicama. Fizičko distanciranje tokom ovih postupaka može se bolje sprovesti ukoliko se smanji broj osoba, ali svim glasačima se mora omogućiti pravo da glasaju. Ukoliko zakonski propisi dozvoljavaju, tela za upravljanje izborima mogu da razmotre produženje perioda za glasanje kako bi na biračko mesto dolazio manji broj ljudi svakog dana. Kako bi se omogućio uravnotežen broj glasača svakog dana, tela za upravljanje izborima mogu da razmotre podelu glasačkog tela po, na primer, početnim slovima prezimena ili adresi.

“Fizičko distanciranje može se bolje sprovesti ukoliko se smanji broj osoba, ali svim glasačima se mora omogućiti pravo da glasaju.”

Napomene o glasačkim listićima koji se šalju poštom, glasačkim listićima koji se dostavljaju i glasanju u odsustvu

Jedan od načina da se izbegnu redovi i rizika od infekcije tokom glasanja u zemljama čiji zakonski okvir to dopušta je dozvoliti glasačima da pošalju glasačke listiće poštom ili da ih sami ostave u glasačkim kutijama van biračkih mesta. Iako ova metoda predstavlja mnogo manji rizik od infekcije za glasače i članove organa za sprovođenje izbora, tela za upravljanje izborima ipak treba da uzmu u obzir nekoliko faktora. Recimo, virusi i drugi patogeni mogu da se zadrže na različitim površinama u određenom vremenskom periodu, što znači da neki mogu da prežive na glasačkim listićima ili u kovertama i da inficiraju glasače ili članove biračkih odbora koji primaju i obrađuju glasove. U slučaju virusa korona, nedavna studija pokazuje da virus može da izdrži na papiru od tri sata do pet dana, iako bi, čak i ako je aktivan nakon nekoliko dana, količina aktivnih patogena bila oko 0,1 procenat početnog virusnog materijala.⁵⁰ Kao mera predostrožnosti, glasači treba da dezinfikuju ruke detaljno nakon rukovanja glasačkim listićem i kovertom, i da koriste samolepljivu kovertu ili vlažan sunđer da aktiviraju lepak na koverti, a ne da je ližu. Kao alternativa, mogu da ostave materijal da stoji i da ga ne dodiruju najmanje pet dana pre rukovanja njime.

Brojanje glasova i upravljanje rezultatima

Napomene o radu sa glasačkim listićima i kontrolnim listama tokom brojanja glasova na biračkom mestu

U mnogim zemljama suštinski deo procesa rezultata izbora počinje na biračkim mestima, kada članovi biračkih odbora ručno broje papirne glasačke listiće. Nakon toga se objedinjuju liste sa rezultatima sa pojedinačnih biračkih mesta, često na nivou biračkih jedinica, i nadležni službenici objavljuju rezultate. U drugim zemljama se na biračkim mestima koriste mašine za elektronsko glasanje sa direktnim snimanjem koje automatski obračunavaju brojeve glasova i prenose rezultate na centralnu lokaciju radi verifikacije i objedinjavanja. U nekim slučajevima glasači označavaju svoje izbore na papirnim glasačkim listićima koji se onda skeniraju i obrađuju.

Kada članovi biračkih odbora broje papirne glasačke listiće na biračkim mestima potrebno je izvršiti nekoliko korekcija uobičajenog procesa. Jedna napomena odnosi se na prostor na stolu potreban za brojanje glasova uz istovremeno održavanje fizičke distance među licima koja broje glasove. Pošto i predstavnici stranaka i posmatrači takođe moraju da obavljaju svoje dužnosti tokom ovog

Tokom brojanja glasova, članovi biračkih odbora treba da pokažu svaki glasački listić posmatračima i predstavnicima stranaka iz daljine.

usporiti brojanje. Kada se prebroje svi glasački listići i odrede rezultati za dato biračko mesto, kontrolne listiće treba da potpiše određen broj članova biračkih odbora, predstavnika stranaka i posmatrača. Svi potpisnici treba da koriste svoje olovke i da potpisuju dokument jedan po jedan, održavajući fizičku distancu.

Napomene o prevozu glasačkih listića i ostalih izbornih materijala

Osetljivi izborni materijali kao što su liste sa rezultatima, izvodi iz biračkih spiskova i glasački listići obično se prevoze od biračkih mesta do centralne lokacije na kojoj se objedinjuju i objavljuju rezultati. Ti materijali se obično prenose u plastičnim kesama na kojima se mogu videti pokušaji otvaranja, a koje su stavljene u zapečaćene glasačke kutije. Prilikom tranzita te materijale često prati određen broj predstavnika biračkih odbora sa biračkog mesta, posmatrača, predstavnika stranaka i policije. Kako bi se izbegli rizici od prenošenja virusa prilikom prenosa osetljivih izbornih materijala u vozilima, sve osoblje koje u tome učestvuje treba da nosi maske. Kada je to moguće, tela za upravljanje izborima takođe treba da razmotre postavljanje alata za praćenje kao što su kamere i GPS lokatori kako bi posmatrači i predstavnici stranaka mogli da prate prevoz materijala na daljinu.

Napomene o procesima i mogućnostima objedinjavanja rezultata

Aktivnosti na centralnoj lokaciji namenjenoj za objedinjavanje rezultata često zahtevaju veliki broj osoblja koje će primati, obrađivati, objedinjavati i skladištiti izborni materijal sa velikog broja biračkih mesta. Broj radnika obezbeđenja ponekad takođe može biti znatan. Generalno, održavanje fizičke distance je važno tokom svake faze procesa upravljanja rezultatima. Timovi sa biračkih mesta često čekaju da predaju materijale službenicima zaduženim za preuzimanje, što dovodi do stvaranja redova. Kada se materijali prijave, osoblje ih predaje verifikatorima i, kada se sve prebroji i unese u evidenciju, materijal se privremeno skladišti pre početka konkretnog objedinjavanja rezultata. Kada se rezultati konačno objedine i validiraju, obrasci za rezultate se potpisuju i skeniraju radi slanja u sedište tela za upravljanje izborima. U nekim slučajevima se koristi i onlajn sistem za objedinjavanje rezultata. Svaki od ovih procesa obuhvata rad sa brojnim papirnim obrascima koji se pregledaju i potpisuju, kao i korišćenje računara za unos podataka, skenera za slanje rezultata i projektora za prikazivanje progresivnih rezultata za posmatrače i predstavnike stranaka. Važe standardne preporuke navedene u prethodnim odeljcima koje se odnose na fizičku distancu, dezinfekciju ruku i opreme i korišćenje LZO.

Praćenje i kontrola kvaliteta

Aktivnosti praćenja i ocene tela za upravljanje izborima treba da budu usmerene na praćenje stepena u kome se ove metode za ublažavanje rizika primenjuju. Potrebno je napraviti kontrolne liste za konkretne događaje, a te liste treba da popunjavaju određeni članovi organa za sprovođenje izbora, posebno na dan izbora. Ukoliko je moguće, podatke unete u kontrolne liste treba da verifikuju supervizori sa višeg nivoa u okviru provera na licu mesta. Na taj način je moguće sistematski pratiti usklađenost, a podaci se mogu prikupljati na centralnom nivou kako bi se odredili problemi u sistemu i stečeno iskustvo upotrebilo u narednim velikim događajima.

Iako nije moguće dokazati koliko tačno novih slučajeva COVID-19 je izbegnuto kao rezultat delotvorne primene metoda za ublažavanje rizika, normalni ili niži brojevi novih slučajeva u periodu od 14 dana nakon izbornih događaja trebalo bi da ukažu na to da ti događaji nisu doprineli povećanom prenošenju.

Literatura

- 1 Global Impact of COVID-19 on Elections. (March 20, 2020). Retrieved from <https://www.ifes.org/publications/global-impact-covid-19-elections>
- 2 Buriil, F. Darnolf, S. Low Voter Turnouts, Fear, Disinformation and Disrupted Supply Chains: How Election Commissions Are Unprepared for COVID-19 (2020, March 27). IFES. Retrieved from <https://www.ifes.org/news/low-voter-turnouts-fear-disinformation-and-disrupted-supply-chains>
- 3 Keilman, J. (2020, April 13). "After Chicago poll worker dies from COVID-19 and others test positive, city warns voters they might have been exposed to virus at polling places. *Chicago Tribune*. Retrieved from <https://www.chicagotribune.com/coronavirus/ct-chicago-poll-worker-dies-covid-cornavirus-20200413-rz-55vqpo6jfbxn7e4i6vkj6n2y-story.html>
- 4 Modes of transmission of virus causing COVID-19: implications for IPC precaution recommendations. (n.d.). World Health Organization. Retrieved from <https://www.who.int/news-room/commentaries/detail/modes-of-transmission-of-virus-causing-covid-19-implications-for-ipc-precaution-recommendations>
- 5 How Coronavirus Spreads. (2020, April 13). U.S. Centers for Disease Control and Prevention. Retrieved from <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/prevent-getting-sick/how-covid-spreads.html>
- 6 Definitions: emergencies. (2014, November 17). World Health Organization. Retrieved from <https://www.who.int/hac/about/definitions/en/>
- 7 Rosenthal U, Charles MT, & Hart, P. (Eds). (1989). *Coping with crises: the management of disasters, riots and terrorism*. Springfield: Charles C. Thomas.
- 8 Marisam, J. (2010). Judging the 1918 election. *Election Law Journal*, 9(2), 141-152.
- 9 Banbury, A. (2020, April 8). Opinion: Elections and COVID-19 - what we learned from Ebola. *Devex*. Retrieved from <https://www.devex.com/news/opinion-elections-and-covid-19-what-we-learned-from-ebola-96903>
- 10 Delury, J. (2020, April 16). How Democracy Won the World's First Coronavirus Election. *New York Times*. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2020/04/16/opinion/south-korea-election-coronavirus.html>
- 11 Taylor, D. B. (2020, April 28). How the Coronavirus Pandemic Unfolded: a Timeline. *The New York Times*. Retrieved from <https://www.nytimes.com/article/coronavirus-timeline.html>
- 12 WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19 - 11 March 2020. (n.d.). Retrieved from <https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020>
- 13 What is a coronavirus? World Health Organization Sri Lanka. Retrieved from https://www.who.int/docs/default-source/inaugural-who-partners-forum/coronavirus-poster-english-srilanka.pdf?sfvrsn=289d-edc3_0
- 14 Symptoms of Coronavirus. (2020, March 20). U.S. CDC. Retrieved from <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/symptoms-testing/symptoms.html>
- 15 Huang, P. (2020, April 13). What We Know About The Silent Spreaders Of COVID-19. *NPR*. Retrieved from <https://www.npr.org/sections/goatsandsoda/2020/04/13/831883560/can-a-coronavirus-patient-who-isnt-showing-symptoms-infect-others>
- 16 Mandavilly, A. (2020, April 20). Infected but Feeling Fine: the Unwitting Coronavirus Spreaders. *The New York Times*. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2020/03/31/health/coronavirus-asymptomatic-transmission.html>
- 17 Columbia Health, & Columbia Health. (2020, March 26). COVID-19 (Novel Coronavirus): Frequently Asked Questions. Retrieved from <https://preparedness.columbia.edu/news/2019-novel-coronavirus-frequently-asked-questions>

- 18 Symptoms of Coronavirus. (2020, March 20). Retrieved from <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/symptoms-testing/symptoms.html>
- 19 Modes of transmission of virus causing COVID-19: implications for IPC precaution recommendations. (n.d.). WHO Retrieved from <https://www.who.int/news-room/commentaries/detail/modes-of-transmission-of-virus-causing-covid-19-implications-for-ipc-precaution-recommendations>
- 20 How Coronavirus Spreads. (2020, April 13). U.S. CDC. Retrieved from <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/prevent-getting-sick/how-covid-spreads.html>
- 21 Based on information from Kampf G, Todt D, Pfaender S, Steinmann E. Persistence of coronavirus on inanimate surfaces and their inactivation with biocidal agents. *J Hosp Infect.* 2020;104(3):246–251. doi:10.1016/j.jhin.2020.01.022. The longevity of the virus was measured at room temperature (20-22 °C or 68-72 °F)
- 22 Advice for public. (n.d.). WHO. Retrieved from <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public>
- 23 Social Distancing, Quarantine, and Isolation. (2020, April 4). U.S. CDC. Retrieved from <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/prevent-getting-sick/social-distancing.html>
- 24 Bourouiba, L. (2020). Turbulent gas clouds and respiratory pathogen emissions: potential implications for reducing transmission of COVID-19. *Jama.*
- 25 Frequently Asked Questions About Respiratory Hygiene/Cough Etiquette. Virginia Department of Health. Retrieved from https://www.vdh.virginia.gov/content/uploads/sites/3/2016/01/RespiratoryHygiene-CoughEtiquette_FAQ.pdf
- 26 Interim recommendations on obligatory hand hygiene against transmission of COVID-19. (n.d.). WHO. Retrieved from <https://www.who.int/who-documents-detail/interim-recommendations-on-obligatory-hand-hygiene-against-transmission-of-covid-19>
- 27 Hand hygiene in health care in the context of Filovirus disease outbreak response. (2020, March 12). WHO. Retrieved from <https://www.who.int/csr/resources/publications/ebola/hand-hygiene/en/>
- 28 List N: Disinfectants for Use Against SARS-CoV-2. (2020, April 24). Retrieved from <https://www.epa.gov/pesticide-registration/list-n-disinfectants-use-against-sars-cov-2>
- 29 Chan, K. H., Peiris, J. S., Lam, S. Y., Poon, L. L. M., Yuen, K. Y., & Seto, W. H. (2011). The effects of temperature and relative humidity on the viability of the SARS coronavirus. *Advances in virology*, 2011.
- 30 The legal aspects of election postponements are discussed in a forthcoming paper in this series, Legal and Constitutional Considerations for Postponing or Modifying Election Processes
- 31 Ellena, K. The Legal Quagmire of Postponing or Modifying Elections. (2020, April 14). IFES. Retrieved from <https://www.ifes.org/news/legal-quagmire-postponing-or-modifying-elections>
- 32 Lipsitch, M. (2020). Seasonality of SARS-CoV-2: Will COVID-19 go away on its own in warmer weather? Center for Communicable Disease Dynamics. Retrieved from <https://ccdd.hsph.harvard.edu/will-covid-19-go-away-on-its-own-in-warmer-weather/>
- 33 Global surveillance for COVID-19 caused by human infection with COVID-19 virus – Interim guidance. (2020, March 20). WHO. Retrieved from <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/331506/WHO-2019-nCoV-SurveillanceGuidance-2020.6-eng.pdf>
- 34 Palca, J. (2020, March 6). Respirators Key To Coronavirus Battle But They Must Be Worn Correctly. *NPR*. Retrieved from <https://www.npr.org/2020/03/06/812789168/respirators-key-to-coronavirus-battle-but-they-must-be-worn-correctly>
- 35 Use Cloth Face Coverings to Help Slow Spread. (2020, April 13). U.S. CDC. Retrieved from <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/prevent-getting-sick/diy-cloth-face-coverings.html>
- 36 Groth, L., & Groth, L. (2020, April 8). Your Gloves Probably Aren't Helping You Prevent Coronavirus at the Grocery Store. Retrieved from <https://www.health.com/condition/infectious-diseases/coronavirus/should-you-wear-gloves-to-the-grocery-store>

- 37 Steussy, L., & Weiss, S. (2020, April 22). Why wearing gloves to the grocery store isn't fighting coronavirus. Retrieved from <https://nypost.com/2020/04/22/why-wearing-gloves-to-the-grocery-store-isnt-fighting-coronavirus/>
- 38 Rauhala, E. (2020, March 14). Some countries use temperature checks for coronavirus. Others don't bother. Here's why. *The Washington Post*. Retrieved from https://www.washingtonpost.com/world/coronavirus-temperature-screening/2020/03/14/24185be0-6563-11ea-912d-d98032ec8e25_story.html
- 39 Saey, T. H. (2020, April 16). COVID-19 may be most contagious one to two days before symptoms appear. Retrieved from <https://www.sciencenews.org/article/coronavirus-covid-19-infection-contagious-days-before-symptoms-appear>
- 40 In addition to the photograph, candidate registration applications often include information related to party affiliation, symbols, and proof of supporting signatures; and payment of candidate fees.
- 41 A comprehensive analysis of the relationship between COVID-19 and disinformation campaigns is upcoming in this series.
- 42 Niebaum, K., Cunningham-Sabo, L., & Bellows, L. (2015). Developing Effective Educational Materials Using Best Practices in Health Literacy. *Journal of Extension*, 53(4), n4.
- 43 How is the national electoral register created? (n.d.). International IDEA. Retrieved from <https://www.idea.int/data-tools/question-view/735>
- 44 Identity documents come in wide variety of designs and materials, including simple paper-based booklets, cold laminated temporary ID cards, and more traditional flexible polyvinyl chloride composites material. In some places, like Zimbabwe, national ID cards are made out of metal.
- 45 Vendor and Manufacturer Guidance on Cleaning Voting Machines and Other Election Technology: U.S. Election Assistance Commission. (n.d.). Retrieved from <https://www.eac.gov/election-officials/vendor-and-manufacturer-guidance-cleaning-voting-machines-and-other-election>
- 46 Behrens, C.; Rouan, R. (2020, March 12). Ohio elections boards frantically seeking poll workers due to coronavirus outbreak. *The Columbus Dispatch*. Retrieved from <https://www.dispatch.com/news/20200312/ohio-elections-boards-frantically-seeking-poll-workers-due-to-coronavirus-outbreak>
- 47 For a web-based accreditation process, see the [2019 Presidential election in Afghanistan](#) (accessed April 19, 2020).
- 48 More details on mitigating the risks of using indelible ink can be found in IFES' article "Indelible Ink in Elections: Mitigating Risks of COVID-19 Transmission While Maintaining Effectiveness" Available at <https://www.ifes.org/news/indelible-ink-elections-mitigating-risks-covid-19-transmission-while-maintaining-effectiveness>
- 49 Water, sanitation, hygiene, and waste management for the COVID-19 virus: interim guidance, 19 March 2020. (1970, January 1). WHO. Retrieved from <https://apps.who.int/iris/handle/10665/331499>
- 50 How Long Does Coronavirus Last on Cardboard and Paper? (2020, April 10). Retrieved from <https://www.uprinting.com/blog/how-long-does-coronavirus-last-on-cardboard-and-paper/>

International Foundation
for Electoral Systems